

חיוב הפרשת קטן מאיסורים לבית דין ולאביו

הרב נחשון מייסון

הקדמה

"כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" (בראשית יח, ט). ספר הישר שבא ללמדנו אורחות מוסר, את התשתית לתורה, מלמדנו מדוע ה' מחבב את אברהם אבי אומתנו, מכיוון שהוא דואג לממשיכי דרכו שימשיכו לעבוד את ה' ולקיים מצוותיו. מכאן רואים עד כמה מהותי וקריטי כל עניין חינוך הילדים לדרך ה' ומצוות, ואנו צריכים לשים זאת תמיד לנגד עינינו ולהתאמץ עד כמה שידינו מגעת למען חינוך ילדנו, וכל הזכויות שהילד יעשה וצאצאיו אחריו ירוממו ויזכו גם אותנו. והרבה דיברו על החשיבות העצומה של כך, ושאדם צריך להרבות כל יום בתחינות על ילדיו, ומסופר על הסטייפלר שהתפלל על ר' חיים שלו למרות שכבר היה בן 50 וגדלותו כבר יצאה לתהילה. ויהי רצון שמתוך ההתעמקות בסוגיה זו בגמרא ובדברי רבותינו של מה הגדר ההלכתי בדבר, יועיל לנו לקיים ביתר שאת וכראוי מצווה גדולה זו וכדברי המדרש רבה בנשא שאם יגעת בדבריהם הקב"ה מסיר יצר הרע ממך!

פתיחה

בע"ה במאמר זה נפתח בציון המקורות בגמרא בבירור סוגייתנו האם בית דין מצווין להפריש את הקטן מאיסורים או לא, ונתעמק קצת ביסוד המחלוקת. ניגע בדעת הר"ף הרא"ש והטור בדין חיוב הפרשה מאיסורים, שיש הרבה מבוכה בדעת כל אחד מהם [האם ב"ד מצווין להפריש או לא]. בנוסף ניגע בקצרה בדעת הרשב"א, ונדון האם יש דין מיוחד בשבת שנלמד מהפסוק 'לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך'. ויהי רצון שנזכה לכוון לאמתתה של תורה להתחבר אליו ולעשות נחת רוח לפניו!

[בדעת הרמב"ם יש הרבה דעות והרבה לדקדק בדבריו, ומאפס מקום לא הבאתי דבריו במאמר זה, ומי שירצה יוכל לפנות אלי, מקווה שעד אז כבר אסגור סופית את הנראה לעניות דעתי בדבריו. כמו כן לא הגעתי לכדי הלכה למעשה מתוך כל העיון (וזה מלבד שבכל מקרה אין לסמוך על היוצא מעיוני לעת עתה), מכיוון שאני צריך עוד התלבנות בדעות הראשונים ואחרונים לשם

כך, דעיקר העיון במאמר הוא בראשונים שלא הלכו בדרך המרכזית שדרכו בה רוב הראשונים].

א

מהגמרות נראה שהלכה כמאן דאמר אין בית דין מצווין להפריש

את הקטן

הגמרא המרכזית שבה דנים על חיוב ב"ד להפריש מאיסורים מופיעה ביבמות (ק"ג ע"ב - ק"ד ע"ב), ומובא בדרך אגב בשבת (קכ"א ע"א), גיטין¹ (נה ע"א) ונידה (מו ע"ב).

ביבמות - מובא שרבי פדת² הורה למעשה שאין ב"ד מצווין ובעקבות זאת הגמרא הביאה הרבה משניות וברייתות כדי לפשוט האם אכן אין מצווין או שמא כן, והובא שר' יוחנן מסופק בדין. **בנידה** - דוחים את האפשרות בהבנת הברייתא לפיה יוצא שב"ד מצווין להפריש. ומובא שרב יהודה אמר שמואל סובר שאין ב"ד מצווין.

בשבת וגיטין - נראה בסתמות כמאן דאמר שאין מצווין [בשבת שואלים 'שמע מינה ב"ד מצווין להפרישו' ור' יוחנן עושה אוקימתא ודוחה. בגיטין נוקטים בבפשיטות שאין בעיה שקטן יאכל איסור].

מכל השכלול הנ"ל נראה בפשטות שהלכה שאין ב"ד מצווין³, ואכן כך פסקו רוב ככל הפוסקים (רמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"ז ה"כז ועוד), רש"י (ש"ת רש"י סי' שיז) רשב"א (ביבמות שם), ועוד רבים (למעלה מ-30)), אולם נראה שהר"ף והרא"ש מחמירים, שהרי השמיטו בפירושם לשבת, את אוקימתת הגמרא למשנה כדי

1. ויש מקבילה ביבמות ק"ג ע"א.

2. אולם יש שגורסים ר' יוחנן וצריך לומר שלא גרסו שר' יוחנן מסופק. – רש"י שבת קכ"א [אולם ביבמות משמע שלא גורס ר' יוחנן וצ"ע], ספר התרומה הל' שבת סי' רטו, ר"ן על הר"ף שבת מה ע"ב, מחזור ויטרי סדר הל' שבת סי' א, שבולי הלקט ענין שבת סי' קד, טור אר"ח הל' שבת סי' שמג.

3. וכך הנמוקי יוסף (יבמות מב ע"א מדפי הר"ף) כותב "ולענין פסק הלכה קיימא לן כר' פדת דקטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו דליכא אמורא דפליג עליה בהדיא והא פריק כל מאי דאקשי עליה ובכולי תלמודא פרכינן הכי להדיא אוכל נבלות וכו' [וכדאקשינן לעיל בריש פרקין] (ק"ג ע"א) ועוד דהא רב יצחק בר ביסנא ורבי פדת עבדו בה עובדא ובגיטין פרק הנזקין (נה ע"א) פריך להדיא וליכול קטן אוכל נבלות הוא ובפרק יוצא דופן (מו ע"ב) הוה ליה קטן אוכל נבלות ואין ב"ד מצווין להפרישו".

ליישוב את מ"ד שבי"ד אין מצווין⁴, וברא"ש לכאורה מוכח להדיא בפ"א סי' א'⁵. כמו כן יש את רבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה נתיב א ח"א) שמשמע מדבריו שכשהגיע לחינוך כן מצווין להפרישו, וכן בתוספות (שבת קכא ע"א ד"ה שמע מינה, וכן מדוייק בערכין ג ע"א ד"ה אין מעכבין)⁶.

טעם האיסור

והנה בטעם האיסור נראה לומר שנחלקו האם מי שפטור מהמצוות יש פסול בכך שיעשה דבר איסור⁷. דלמאן דאמר מפרישין יש בעייתיות בעצם זה שנעשה מעשה אסור, כי הפגם הוא לא רק מצד שאדם עובר על ציווי ה' אלא שהמעשה כשלעצמו רע. ואילו מאן דאמר שאין מצווין סבור שכל הבעייתיות באיסורים, זה שעובר על רצון ה', וממילא כשלא מצווה אין בעיה. והסיבה שאסור להאכיל בידיים זה מצד שחשיב כאילו הגדול עושה את האיסור או מצד חינוך שלא להרגילו (ואין הכי נמי שרק בקטן, כי שוטה וחרש בפשטות לא יגיעו למצב שחייבים)⁸.

4. ויש להעיר שבכל הש"ס לא מזכירים בפירושיהם את הדין שלנו (ברא"ש רק דרך אגב בשבת פ"א סי' א').
5. כך איתא בביתיוסף סי' שמג, אולם מיישב את ההשמטה ששמה סוברים שפשוט שקטן בשריפה עושה על דעת אביו ועל כן לא הוצרכו לבאר שאיירי בכך. ומבאר שם שהסברה להחמיר מכיוון שר' יוחנן מסופק ואם כן אין לנו להקל כנגד הסתפקותו. ויעויין להלן בהרחבה בהסבר דעת הר"ף.
6. אולם תוספות בנזיר (כח ע"ב) כתבו בתירוץ א' שחינוך זה רק למצוות עשה, ובשם ר"י שאין מצוות חינוך אלא באב.
7. ומעין דברי הקרן אורה (יבמות קיד ע"א) וז"ל: "והיה נראה דלמאן דאמר דב"ד מצווין להפרישו האיסור חל גם על הקטן, אלא דהתורה פטרתו מעונשין מפני קטנותו. אבל הב"ד מצווין להפרישו מאיסורא, ולמאן דאמר אין ב"ד מצווין להפרישו ליכא איסור על הקטן כלל. אלא דהגדולים מוזהרים שלא להאכילו בידיים" [והביא בהמשך צד לומר שגם למאן דאמר ב"ד מצווין אין איסור על הקטן אך דחה זאת יעויין שם].
8. ובספר הבתים (שערי בשר בחלב שער שנים עשר) נקט שיש איסור האכלה בידיים גם בחרש ושוטה. וכך החתם סופר (ח"א סי' פג) כתב וז"ל: "בודאי כל שאנו מוזהרים על קטני בני ישראל אנו מוזהרים נמי על חרש שוטה וקטן, דקרא דלא תאכלום הזהיר המצווים על שאינם מצווים יהיה קטן או שוטה". אך אחר כך ציין שלפי תרומת הדשן (פסקים וכתבים סי' סב) שתלה את האיסור מצד הרגלה למצוות [ולכן אין מצווין להפריש דאם היה איסור עצמי לקטן למה לא מחייבין להפריש. ומשמע מדבריו שהאיסור רק על קטן שהגיע לחינוך], יוצא שבחרש אין איסור להאכיל שהרי לא שייך טעם זה. והמשיך שמוכח ברשב"א (גיטין נה ע"א) וברש"י (שם) דלא כתרומת הדשן.

אומנם לכאורה יש קושי בביאור זה, דהנה בגמרא בסנהדרין נה"ב איתא לגבי קטנה בת שלוש שהביאה עליה בהמה [שרוצים מכך לפשוט שישראל שבא בשוגג על הבהמה יש להרוג את הבהמה למרות שלא חשיב תקלה על ידה ורק קלון] "והא הכא [בקטנה שהביאה עליה בהמה], דקלון - איכא, תקלה - ליכא, וקתני: מומתין על ידה! - כיון דמזידה היא - תקלה נמי איכא, ורחמנא הוא דחס עלה. עלה דידה - חס, אבהמה - לא חס", עכ"ל"ק [ואחר כך מביאה הגמרא אותו עיקרון עם תינוק בן תשע]. הנה הגמרא כותבת למסקנה שכאשר קטן עושה במזיד איסור נחשב תקלה, והיינו שעשה איסור.

והנה רש"י בהוה אמינא של הגמרא ביאר "תקלה ליכא - דלאו בת עונשין היא, והרי היא בכלל שוגג". וצריך להבין מה השתנה בתשובה של הגמרא, וצריך לומר שבהוה אמינא מכיוון שאינה בת עונשין אין כאן שום איסור שנעשה, ולמסקנה כן יש איסור אלא שרחמנא חס עלה מלהענישה⁹. ור' אלחנן וסרמן ה"ד (קובץ הערות יבמות סי' עה סעיפים א-ה) בעקבות כך ביאר את המחלוקת דנן כך "ומשום הכי איכא תקלה גם לגבי קטן, דסיבת האיסור שייכה אצל הקטן כמו אצל הגדול, אלא דהאיסור בפועל ליכא גביה, שלא הוזהר, מפני שאי אפשר להזהירו... דזהו ספיקו של הגמרא אם מצווין להפרישו, היינו אם חיוב להפריש מאיסור, תלוי באזהרה או בסיבת האיסור גרידא" [ושאל מדוע אין מחוייבין לחנך מהתורה במצוות עשה, וכתב חילוק בין עשה ללא תעשה אך נשאר בצריך עיון מה טעם החילוק יעויין שם].

ושמא יש לבאר בכיוון אחר, שלעולם למאן דאמר אין ב"ד מצווין בסתמא דמילתא אין קרוי מעשה איסור, ולכן גם בהוה אמינא של הגמרא לא היה בכך תקלה. אומנם כאשר אנו יודעים שהקטן עושה במזיד, דהיינו שידוע שזה איסור ואפילו הכי עושה, כבר יש בכך תקלה, וזה מחמת שכל יסוד פטור הקטן זה שהוא לא בר דעת וכמו שמשווה לחרש ושוטה. וכאשר הקטן מגיע לגיל מצוות הוא מחוייב לדעת את המצוות והאיסורים, ואם לא יודע כבר לא חשיב כאנוס. ומעתה כאשר ברור שהקטן עושה במזיד יש כאן דעת ויש איסור אלא שחס רחמנא עליו מלהענישו. וכל הדיון בגמרא שלנו זה רק בהנחה שהקטן עושה

9. וז"ל היד רמ"ה שם "תקלה ליכא דלאו בת מצוה ועונשין היא וקתני ממיתין על ידה. ודחינן כיון דמזידה היא דהא אצטריך לאשמעינן והיא פטורה בדין הוא דתקלה נמי איכא ואיחיובי הוה מיחייבא מיתה וכיון דבדין הוא דהוה מיחייבא איהי מיתה בהמה נמי בדין הוא דליחייבה מיתה הואיל ובאת לאדם תקלה על ידה ורחמנא הוא דחס עילוה משום דקטנה היא עלה דידה הוא דחס רחמנא אבהמה לא חס רחמנא אלא כדקיימא קיימא".

בשוגג בלי ידיעה שעושה בכך איסור [ולאו דווקא שכלל לא למד שאסור אלא הוא הדין כששכח, כי לא מצפים ממנו לזכור את ההלכות וחשיב כאנוס].¹⁰

10. והנה בשבט הלוי (ח"ב י"ד סי' יט) כתב "איברא עדיין נראה לענ"ד דאין מן הש"ס סנהדרין הנ"ל הוכחה דאיכא בקטן גדר צווי חיוב ואיסור קודם ו"ג שנה, דאפשר לפרש היטב כוונת הש"ס דכיון דמזיד הוא הקטן או הקטנה חל על פעולת הביאה גדר פעולת עבירה, לאפוקי דלא נימא דמעשה קטן מעשה היתר נקראת דאז לא היתה הבהמה נהרגת קמשמע לן דנקרא מעשה עבירה, ואהני זה כלפי הבהמה שחייבת מיתה, וכן לענין קטן שבא על א' מעריות שבתורה, אבל שיהיה הקטן נקרא בר חיובא ומצווה כאשר נקטו כמה גדולים בלשונם בעניותי אין הוכחה משם, ומינה אמינא לה דאיכא לחלק בהכי בין שיהיה נקרא עליו שם פעולת עבירה בלי שמצווה עליו, מהא דברכות נג ע"א דקאמר אור שלא שבת אין מברכין עליו במוצאי שבת אפילו לא שבת ממלאכת התירא דעשה גוי, ופריך והתניא אור של חיה ושל חולה מברכין ומתריך מאי שבת ששבת ממלאכת עבירה, ופירש רש"י שם נב ע"ב שזה שעשה בו גוי מלאכה נקראת לא שבת ממלאכת עבירה ומסיים רש"י "אין מברכין עליו הואיל ונעבדה בו עבירה", הרי אפילו במלאכת שבת אף על פי דגוי ששבת חייב מיתה מכל מקום כיון שנעשה מלאכה בנר לא דרך מצוה כנר חיה וחולה נקראת פעולת המלאכה פעולת עבירה וגורם איסור לברך עליו. הרי למדנו דפעולה שנאסרה על המצווין דרך חיוב וצווי גם אצל הבלתי מצווין לא אבדה שם פעולת עבירה אלא דאין עליהם גדר חיוב ואיסור, ונהי דלענין שבת אצל גוי שהדליק הדבר קשה להסביר, מכל מקום אצל קטן הדבר מוסבר מאד דאם אוכל נבלה עושה מעשה עבירה בלי שיהיה מצווה ומחויב בדבר. וזה הנראה לענ"ד מה דנסתפק הש"ס אם גדר מפרישין חל רק מכח מה שהעובר מצווה ומחויב ומוזהר ובי"ד של ישראל עליהם מוטל למנוע בטול הצווי והאזהרה וזה לא שייך בקטן, או דילמא כיון דסוף סוף הקטן עוסק במעשה ופעולת עבירה והמעשה מצד עצמה מתועבת לכן בי"ד מפרישין אותו, אבל ודאי לא שייך ענין איסור וחיוב גבי קטן, דקטנים לאו בני קבלת חיוב נינהו, ועיין רש"י נדה מו ע"ב ד"ה איסורא נמי ליכא דהא אי אתי רבנן לתקוני הכי תקון שלא יאכלו אחרים וכו' אבל בקטנותו לא באו לאסור עליו דקטן לאו בר קבולי תקנתא דרבנן הוא, ואיס"ד דבדאורייתא חל איסורא וחיוב על הקטן למה לא יתקנו רבנן כעין דאורייתא לאסור על הקטן". ובהורמונתיה דמר זצוק"ל, ואחר קידה חמש מאות מהדר יקריה, יש לי להעיר על דבריו, אומנם פשוט שאין הקטן מוזהר דלאו בר אזהרה הוא, אך לומר שלא חשיב שעשה דבר שאסור לו לעשות קשה, שכן מלבד שביד רמ"ה [הבאתיו בהערה הקודמת] מבואר להדיא לא כך שהרי כתב שהייתה אמורה להתחייב מיתה, עוד בה שבגמ' עצמה קשה לומר זאת, שהרי כל העניין בגמרא זה בשאלה האם יש כאן תקלה, והיינו שיש עוון על העושה, שהרי בשוגג לגמרא לא חשיב תקלה, ולדבריו מה ההבדל בין שוגג למזיד, ואם גוי שאין לו שום סרך איסור חשיב שנעשה בנר מלאכת עבירה, קטן [ואף גדול] שעשה בשוגג לא חשיב מעשה עבירה? וגם לשון הגמרא 'ורחמנא הוא דחס עלה' לא ברירא, מדוע צריך לחוס הרי מצדו לא עשה איסור ואין במה לבוא עליו בטענות ולהצטרך לחוס עליו.

מדוע הר"ף השמיט את כל הנושא הזה של קטן אוכל נבילות

והנה הר"ף השמיט ביבמות ולא הביא את המעשה והדין, ולכאורה מכך נראה שפוסק שבי"ד מצווין להפריש, ועוד שכתב (הל' קטנות לר"ף מנחות הל' טומאה א ע"א) "אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים" ומסתימתו נראה שמצווין להפריש וכפי ההבנה הפשוטה בגמרא לפני הדחיה. וככל הנ"ל כתב המאירי (יבמות קיד ע"א). ועוד שהר"ף בשבת השמיט את ביאור הגמרא למשנה אליבא דמ"ד בי"ד אין מצווין. ועוד שביבמות הביא את הדין של חרש וחרשת שיוציא, בלי לבאר שמשום גזירת יבמה לשוק שלכאורה מתבקש להסביר זאת אם נוקטים שאין מצווין.

ואפשר שפסק כמאן דאמר מצווין כי: א. סבר שתרוצי דחיקי נינהו: 1. "בקטן העושה על דעת אביו", דלא מוזכר במשנה שאירי בבית אביו שנשרף. 2. "להזהיר גדולים על הקטנים", הפשט הוא להפרישם ולא שלא להאכילם [בפרט בלימוד של 'אמור ואמרת' יעויין לקמן בדעת הטור ובהערה 45 שם]. 3. "גזירת יבמה לשוק", דלא מסתבר לגזור שהרי ידוע שלחרשים יש דינים מיוחדים ושפטורים מכל המצוות ולא יבואו להתירה. ב. ר' יוחנן מסופק וראוי גם לנו לחשוש [ויעויין לקמן הערה 23]. ג. אביי ביאר את הברייתא למאן דאמר מצווין ומשמע שסבור כך [כפי שהגמרא עצמה הניחה בדעת ר"י מכך שתירץ למאן דאמר זה]. ד. הגמרא בשבת (צ ע"ב) נוקטת שלת"ק לא נותנים חגב טמא לקטן שמא יאכלו¹¹, ובפשטות לא חשיב האכלה בידיים¹². שהרי לא נותן לו כדי שיאכל אלא שישחק¹³, ועוד שפשוט שאם בפועל יראה אותו מכניס לפה יגער בו

11. ור' יהודה חולק כי לא חושש שיאכל, כי אם ימות יספידו.

12. אולם הרבה ראשונים (רש"י ריטב"א, ר"ד ועוד) אכן ביארו שכן, ולכן גם למאן דאמר אין מצווין אסור. אולם הרשב"א (שו"ת החדשות סי' כד) בגדר אין מצווין להפריש כתב "ולא מניחו לבד אמרו, אלא מעמידו ממש על האיסור דרך שתיקה וכלאחר יד לדעת שיאכל מן האיסור, וכל זה בכלל היתר דאין מצווין להפרישו, דלא אסרה תורה אלא להאכילו בידיים משום דכתיב ביה לא תאכלום קרי ביה לא תאכלום, ואי נמי באומר לו טול ואכול דזה נמי בכלל לא תאכלום".

13. וז"ל הפרי יצחק (שו"ת ח"א סי' יב) "לכאורה צע"ג לומר דבכהאי גוונא שנותן לתינוק לשחוק בו הוא כאילו ספי ליה בידיים משום דלמא מיית ואכיל ליה". [ואומנם הוא מיישב שם את הגמרא הנ"ל כך "ולכן נראה לפרש הגמרא דלא מיירי מנידון איסור כלל דאפשר לומר דבכהאי גוונא שנותן לתינוק לשחוק בו לא הוא כמו דספי ליה בידיים אלא מכיון דאסור מן התורה לספות לקטן איסור בידיים אף דאין מצווין להפרישו מכל מקום ישראל קדושים הן

(וגם בלי קשר לאיסור...), ואם כן בפשטות ת"ק סבור שב"ד מצווין להפריש ולכן אסור לתת אפשרות שיעבור איסור¹⁴. ה. הגמרא ביבמות צ ע"א מקשה מכך שקטנה שנשואה מדרבנן אוכלת בתרומה, שמשמע שב"ד עוקרין דבר מהתורה, ומתרתת שאיירי בתרומה דרבנן. ואם ב"ד לא מצווין להפריש מה קושיית הגמרא¹⁵, אם כן מצינו שסתמא דגמרא נוקטת כשיטה שב"ד מצווין. ו. בגמרא בסנהדרין (נה ע"ב) מובא שקטן שעושה עבירה במזיד יש בכך תקלה, ולפי זה משמע כמאן דאמר מצווין להפריש, שהרי יש כאן תקלה, בפרט אם נעמיד את יסוד המחלוקת בנקודה זו¹⁶.

ומפרישין בניהן הקטנים מאכילת איסורין ומכש"כ דנזהרין לגרום או לסייע לקטן על אכילת איסורין אף בגוונא דשרי מדינא, והיינו דסבירא ליה לת"ק טמא לא דלמא מיית ואכיל ליה ומשום דאין דרך להצניע לקטן דלמא מיית ואכיל ליה". וכן במלוא הרועים ערך קטן אוכל נבילות אות ח נקט כוותיה שפשוט שלא הוי כמאכילו בידיים וכל כוונת הגמרא מצד שאין ישראל קדושים מוציאין לתינוק כי נשמרים מכך שיאכל דברים האסורים אף שמדינא לא צריך להפרישו.

14. ואולם הגמרא ביבמות לא הוכיחה מכאן שב"ד מצווין, שכן ניתן לבאר שהסיבה שלא נותנים לקטן הוא לא מצד האיסור ההלכתי היבש, אלא מצד שלא רוצה שבנו יאכל דברים טמאים שזה גנאי ואף מזיק רוחנית (וכן כתב האור זרוע ח"ב הל' שבת סי' מח, הגהות אשירי עבודה זרה פ"ב סי' ו, ועוד), אך מהגמרא כן נראה שהסיבה זה האיסור ההלכתי, שכן הגמרא שואלת מדוע ת"ק לא אוסר בחגב טהור שעובר על כל תשקצו לאוכלו חי (ותירצה שחושש שיאכל רק אחרי שימות), וכאן כבר אין בעיית אכילת דבר טמא ואפילו הכי שאלו מדוע לא אוסר, ואם כן הבעיה מצד איסור. ויש לציין שהחתם סופר (ח"א סי' פג) נקט שאכן ת"ק סבור שב"ד מצווין, והוא ר"ש בר פלוגתא דר' יהודה, ולשיטתו שנוקט שבכל איסורים לוקים בשיעור משהו אפשר ללמוד משרצים לכל התורה לאיסור האכלה, וממילא אייתר דם וטומאה ללמד שמחוייבים אף להפריש, יעויין שם.

15. ואכן התוספות שם כותב שמכיוון שיש מחלוקת האם ב"ד מצווין לכן הגמרא העדיפה לתרץ כך שיתיישב כולו עלמא.

16. ובאמת בשבט הלוי ח"ב י"ד סי' יט כתב כך בתחילה כשהניח שיסוד המחלוקת בין מאן דאמר מצווין למאן דאמר אין מצווין זה האם יש חלות של מעשה איסור במעשה הקטן, וז"ל "ומישוב בזה לכאורה מה ששיער המאירי בשיטת הר"ף [וכן הרא"ש כנ"ל] דסבירא ליה להלכה קטן אוכל נבלות ב"ד מצווין להפרישו והיינו כיון דקיימא לן דבן ט' שנים הבא על הבהמה וכן בת ג' שנים שהביא בהמה עליה דהבהמה נסקלת הרי דנקטינן כהאי צד שבש"ס סנהדרין דאיכא נמי תקלה הרי דקטן עצמו בר חיובה רק רחמנא חס עליה בעונש, ואם כן גם בכל האיסורים שבתורה ב"ד מצווין להפרישו כנ"ל".

מדוע הרי"ף השמיט את דין 'אתי למיסרדך', וביאור דין חינוך למצוות לשיטתו

ומאיך הרי"ף לא הביא את האמירה בגמרא (שבת קלט ע"א¹⁷ ועירובין מ ע"ב¹⁸) של "אתי למיסרדך", אולם אפשר לומר שלהלכה לא סבור כרב משרשיא (בשבת שם) ולכן גם לא הביאו, ובעירובין היה רק חלק מניסיון להוכיח לעניין חיוב ברכת שהחיינו בראש השנה ויום כיפור, ובלאו הכי פשטו בהדיא, ולכן לא הביאו אך בעיקרון מודה לזה. ועוד יש לומר שסבור ש"אתי למיסרדך" זה דווקא למאן דאמר אין מצווין שבמקרים האלה דייקא אסרו משום "דאתי למיסרדך", דלמאן דאמר מצווין בלאו הכי אסור ולא צריך לטעם זה¹⁹.

מה שכן מצינו שהרי"ף מביא בהדיא זה דין חינוך למצוות: (סוכה כ ע"ב, הל' קטנות הל' ציצית יד ע"א) "ת"ר קטן היודע לנענע חייב בלולב והיודע להתעטף בציצית חייב בציצית והיודע לשמור תפלו אביו חייב ליקח לו תפילין והיודע לדבר אביו מלמדו תורה וקריאת שמע, תורה אמר רב המנונא תורה צוה לנו קריאת שמע פסוק ראשון". עכ"ל²⁰. ובדין יום הכיפורים (יומא ג ע"א) הרי"ף מביא שמחנכים אותם להתענות, ומביא את דין חיוב קטן בסוכה (סוכה יג ע"א) וכן הרי"ף מביא (ר"ה ח ע"א) "פורס הוא לבניו ולבני ביתו כדי לחנכן במצוות".

ומדבריו (בעצם מהגמרא עצמה שמצטטה) נראה שאין כאן דין דייקא על האבא שהרי ברישא לא מזכיר זאת²⁰. וכן משמע מהלשון של "חייב" שקאי על הקטן [ובימא פב ע"א מצינו לשון חינוך כדי להרגיל במצוות, וכן בנזיר כט ע"א לדעת ריש לקיש 'כדי לחנכו במצוות', ואם כן גם כן אצלנו היה צריך לומר שאביו מחנכו, אם החיוב העצמי על האבא]. אולם אם כן, לכאורה לא מובן

17. וז"ל "מכריז רב: האי מאן דבעי למיזרע כשותא בכרמא - ליזרע. רב עמרם חסידא מנגיד עילויה, רב משרשיא יהיב ליה פרוטה לתינוק נכרי וזרע ליה. וליתן ליה לתינוק ישראל! - אתי למיסרדך. - וליתן ליה לגדול נכרי! - אתי לאיחלופי בישראל".

18. איירי שם לגבי דיון של אמירת שהחיינו על כוס ביום הכיפורים ומעלים אפשרות "לברוך עליה ולנחיה - המברך צריך שיטעום! ליתביה לינוקא - לית הלכתא כרב אחא [התוספות מביאים בשם ר"ח שהיינו המקשן בשבת הנ"ל שאמר 'ליתן ליה לתינוק ישראל' וקיימא לן שרב אחא הקשה זאת (אולם בר"ח אצלנו רק כתב שכיוצא בזה מצינו בשבת ותו לא)], דילמא אתי למסרדך".

19. וכן הרי"ד בפסקיו (יבמות קיד ע"א) כתב שטעם זה מוכיח שלא איירי באיסור עצמי. ואולם זה רק אם נאמר שאיירי באיסור תורה, וביום הכיפורים צריך לומר שקבלת האדם גורמת שיהיה איסור תורה לשתות.

20. והמאירי מבאר שבציצית לא אמרו אביו כי כל עוד לא לובש בגד 4 כנפות לא חייב, ונראה שגרס בגמרא בלולב אביו.

מדוע בתפילין כן תלוי באביו. ונראה שבתפילין צריך לקנות ועוד בדמים יקרים, ועל כן שייך לאבא שיקנה בשבילו, שלקטן מסתמא אין כסף עצמי²¹. ולגבי חיוב בסוכה אף ששם וודאי שהאבא צריך לדאוג, שאיירי בסביבות גיל שנתיים, ניתן לומר שהקטן מתחייב ועל האבא מוטל שיעשה זאת).

המתברר בדעת הרי"ף

ועך כל פנים נראה שהרי"ף סבור שבי"ד מצווין להפריש, ונראה אף שהסתייע מכך שיש חיוב לקטן לקיום מצוות ואם כן כל שכן שלא לעבור, שהרי לעבור זה לעשות איסור בידיים ולא רק לשבת ולא לקיים מצווה. ואף שוודאי הדעה שסוברת שבי"ד אין מצווין מודה שיש חיוב לקטן, יש לומר שיבארו שהכל מדין חינוך הקטן ולא מדין חיוב הקטן עצמו, וזה אפשר ששייך רק במצוות עשה כפי שכמה ראשונים נקטו להלכה.

ולגבי כל הסתמא של הגמרות שנראה שנוקטים שאין בי"ד מצווה, אפשר שהרי"ף הבין שהכל איירי באיסורי דרבנן, שאף למאן דאמר מצווין מוכרח להודות שאין מצווין כדמוכח ביבמות. לגבי שבת - ר' יוחנן עצמו מסופק כפי שמבואר ביבמות, ועוד שלהלכה שנוקטים כר"ש שמלאכה שאין צריך לגופה פטור עליה [מלבד הרמב"ם ועוד בודדים] ממילא האיסור דרבנן ואלמלי דעת אביו לא צריך להפריש. לגבי גיטין - איירי בתרומה דרבנן שהרי זה בהנגדה לקטנה שמוותרת דייקא בתרומה דרבנן (כפי פירוש רש"י²²). לגבי נידה - איירי לפי ההבנה שנדרו לאו דאורייתא, ואם כן איירי בדרבנן וכפי שהרשב"א והריטב"א פירשו שם²³. ולגבי שרב יהודה אמר שמואל שאין מצווין, אין הכי נמי שכך סבור אולם לא פסקינן כוותיה דקיימא לן כר' יוחנן לגבי שמואל²⁴ והרי הוא מסופק וא"כ גם אנחנו מסופקים ונפסוק לחומרא²⁵. ועוד שנראה שאב"י פוסק כך.

---

21. וכעין זה כ' בתוספות ערכין ב ע"ב, שכתב שבלולב יכול לצאת משל אביו, או שבתפילין דמיהן יקרים ולכן נקטו "לוקח".

22. אולם יעויין לקמן שנראה שהרמב"ם הבין שאף בדאורייתא.

23. שמה שהגמרא נקטה שמע מינה בי"ד מצווין ודחתה, זה לא המאן דאמר הידוע שביבמות.

24. ר"ף עירובין ג ע"א ועוד, ואף כנגד רב ושמואל (עבודה זרה לב ע"ב ועוד).

25. וכפי שהבית יוסף ביאר בדעתו. אומנם זה לא פשוט כלל, דאומנם הר"ה (בבא קמא יא ע"ב מדפי הרי"ף) נקט כך בדעת עצמו אך הרמב"ן שם חלק עליו וכתב "וכתב הנגיד ר' שמואל הלוי ז"ל בהלכות הנזכרות שלו איכא דאמרי כיון דרבא ומר בר רב אשי בעו לה מיבעיא ולא איפשטא להו עבדינן כמאן דפשיטא ליה וכי אמרינן אב"י ורבא הלכה כרבא לבר מייע"ל קג"ם

בדעת הרא"ש נראה שנוקט להלכה שבית דין מצווין להפריש

והנה הרא"ש בשבת (פרק א' סי' א) כתב "וקשה והיכי קאמר דפטור ומותר לגמרי [כאשר הוא לקח את החפץ בידו בביתו והעני לקח מידו בשבת והניח ברשות הרבים] והא קעבר משום לפני עור לא תתן מכשול וכמו מושיט כוס יין לנזיר ואבר מן החי לבני נח. ואין לומר דהכא מיירי בכהאי גוונא דאפילו אם לא היה נותנו בידו היה יכול ליטלו דהשתא ליכא משום לפני עור לא תתן מכשול... דמכל מקום איסורא דרבנן²⁶ איכא דאפילו קטן אוכל נבילות ב"ד מצווין להפרישו כל שכן גדול שלא יסייע לו..." עכ"ל.ק. ולכאורה מוכח שהרא"ש סבור להלכה שבי"ד מצווין להפרישו²⁷.

הני מילי במאי דפליגי אהדדי בודאי אבל הכא דאביי פשיטא ליה ורובא מספקא ליה עבדינן כאביי דפשיטא ליה אלו דברי הנגיד ז"ל ולזו הסברא נטה דעת רבינו הגדול ז"ל כמו שכתבנו והיא נראית עיקר²⁸ [וכך גם המאירי (יבמות קיד ע"א) הקשה על הר"ף מכך וז"ל: "ואף על פי שנסתפק בה ר' יוחנן הא קיימא לן דכל דלמר מספקא ליה ולמר פשיטא ליה הילכתא כמאן דפשיטא ליה"]. אומנם הרמב"ן ממשיך ומקשה שנראה שלא פשט הר"ף כמאן דפשיטא ליה וסיים "ונראה שלא הורה רבינו ז"ל לפסוק כמאן דפשיטא ליה היכא דקמאי פשיטא להו ובתראי מיבעיא להו דהא מיתחזי דלא קבלוה מינייהו וכיון דאינהו לא קבלוה אף על גב דשמיע להו אנן נמי מידי ספיקא לא נפקי". ושמא גם כאן ניתן לומר כך, שר"י נשאר בספקו למרות שידע ששמואל פשיטא לו [והעריך את שמואל מאוד ואמר עליו 'אית לי רב בבבל' (חולין צה ע"ב)], ובאמת ר' יוחנן נפטר אחר שמואל [לפי ספר סדר תנאים ואמוראים (ח"א), חובר בתקופת הגאונים כנראה לאחד מגאוני סורא] נפטר ר"י 25 שנה אחרי שמואל].

26. לכאורה משמע שהחיוב להפריש הוא רק דרבנן! ודוחק לומר שלעולם דאורייתא אלא שלסייע לגדול הוי רק דרבנן, שהרי הרא"ש לומד מקל וחומר, וקל וחומר זה לימוד מדאורייתא שאדם דן מעצמו [פסחים סו ע"א, נידה יט ע"ב] וצריך להיות גם כן מהתורה. אך אולי יש לומר שיש סברה להפריך את הקל וחומר [למשל שקטן שאין לו דעת התורה מטילה עלינו לדאוג לו דאחרת מי ידאג לו, אך גדול יש לו דעת והוא אחראי על עצמו ואין עלינו מוטל להפריש אותו מאיסור] ולכן זה רק קל וחומר של סברת הלב, שאם צריך אפילו להפריש את הקטן די ברור שאסור לסייע לגדול לחטוא. ויעויין להלן בביאור דברי הרא"ש לפי הכיוון שסבירא ליה כמאן דאמר אין ב"ד מצווין].

27. והנה בשו"ת ראנ"ח (סימן קיב) כתב ליישב "ואפשר היה לדחוק בדבריו דהכא משום דמיירי בכהאי גוונא דספי ליה בידים קאמר הכי דבכהאי גוונא אפילו למאן דאמר אין ב"ד מצווין להפרישו לספויניהו בידים אסור כדמשני אהא דאמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים אליבא דמאן דאמר קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו. ואף על גב דלישנא דאין ב"ד מצווין להפרישו לא משמע דספינן ליה בידים אלא שהוא מעצמו עובר, מכל מקום מצינו שהוא עושה מעצמו וחשוב כספי ליה בידים כההיא דמשני אהא דקטן שבא לכבות בעושה

כמו כן בראש השנה (פ"ד סי' ז) כתב לעניין קטן שלא הגיע לחינוך בראש השנה שחל בשבת, שלפי פירוש רש"י 'לכתחילה לא אמרין ליה תקע' וז"ל: "ומכל מקום לא מיחייב להפרישו כיון דאם לא היה שבת מצות היום בשופר". הנה מדויק שאלמלי הטעם שעקרונית שייכת מצות השופר היה מחויב להפרישו! דהיינו כמאן דאמר מצווין להפריש. [אך יש לפקפק, שהרי איירי באיסור דרבנן ואם כן לכולי עלמא לא מצווין להפרישו? ושמה בדרבנן שהוא אטו חשש שיגרר לאיסור תורה חמיר וחייב להפריש²⁸ [ובנידוננו גזרו לתקוע בשבת שמא יוליך ד' אמות ברשות הרבים]].

ואכן הרא"ש משמיט את כל הסוגיה ביבמות, ועוד שמביא את הדין של חרש וחרשת שיוציא, בלי לבאר שמשום גזירת יבמה לשוק שלכאורה מתבקש להסביר זאת אם נוקטים שאין מצווין, וכן משמיט את הביאור של הגמרא למשנה בשבת אליבא דמ"ד אין מצווין²⁹. וכמו כן בפירושו להלכות טומאה לר"ף (א ע"א) כותב 'יבמות קיד א) תניא אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים ולכך שינה הלשון כאן שבכל מקום נאמר בני אהרן הכהנים וכאן נאמר הכהנים בני אהרן להזהיר הכהנים על בניהם'³⁰. ובפשטות היינו להפרישם דאחרת היה לו

על דעת אביו, וכיוצא בזה יש לישב כאן. ולעולם לא אמר הרא"ש אלא בענין דהוי כספי ליה בידיים באופן דאיירי בההיא ענינא דנותנו הוא בידו. ולפי זה צריך לומר דהא דאמר בגמרא דאפילו למאן דאמר אין ב"ד מצווין להפרישו לספויינהו בידיים אסור, אפילו אם בלא נתינתו של זה היה הוא נוטלו מעצמו אית ביה אסורא דרבנן, דהא הרא"ש ז"ל על הנחה שהוא יכול לטלו מעצמו קאמר ב"ד מצווין להפרישו ופירשנו בדבריו דהיינו משום דספי ליה בידיים ולפי זה גם הרא"ש ז"ל אית ליה קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו, עכ"ל. ק. אולם מלבד שהוא עצמו כתב שזה 'לדחוק בדבריו' שהרי פשוט שבסתמא דמילתא 'להפרישו' היינו להפריש בניגוד ללספות בידיים, עוד בה שהרא"ש המשיך וכתב "כל שכן גדול שלא יסייע לו", ואם בדבריו 'מצווין להפרישו' כוונתו להאכלה בידיים, אם כן היה צריך לכתוב 'כל שכן גדול' ותו לא [ובאמת בתוספותיו ליתא למילים אלו]. ולקמן בהערה 30 העליתי כיוון לבאר בדוחק.

28. ויצווין לדברי המאירי בביצה (ל ע"א) שכתב "באחרון של ראש שנה במה שאמרו ולא עולין באילן וכו' ושאלו השתא דרבנן אמרת לא מן התורה מיבעיא ותיירץ זו ואין צריך לומר זו קתני. ודאי עלייה באילן אינו אלא מדברי סופרים שמא יעלה ויתלוש אלא שפירושו בדבר שיש בו חשש לבא לידי איסור תורה מיבעיא למדת שכל שאסרוהו מחשש איסור תורה הן קורין אותו לפעמים מן התורה", עכ"ל. ק. [אומנם יש לציין שרש"י והרשב"א ועוד כתבו שהיו גמגום ולא גרסינן לה].

29. ובעצם ממש כמו הר"ף (שהסברנו בס"ד לעיל שסבור שב"ד מצווין).

30. כך הגרסה בעוז והדר, ובנדפס כתוב באופן מקוטע, והמעדני י"ט מציין שיש ספרים אחרים שגורסים כנ"ל. ודי ברור שכוונתו שהגדולים מצווין על הקטנים ולא דווקא שהאבא מצווה

לבאר שהיינו שלא לטמא בידיים. וממילא מלמד שנוקט כמאן דאמר מצווין שהרי מאן דאמר אין מצווין ביאר דהיינו לטמא בידיים.

בתוספותיו מוכח שנקט כמאן דאמר אין בית דין מצווין להפרישו, ונראה שהפסקים עיקר

אולם בתוספות הרא"ש (יומא פב ע"א) מוכח לכאורה להיפך שכן כתב "בן ח' בן ט' מחנכין. ואם תאמר הא אמרינן בכל דוכתי קטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו..." עכ"ל. ומוכח שפשוט לו שהלכה שאין ב"ד מצווין. וכן בגיטין (נה ע"א) "ואם תאמר ולוקמה אפילו בתרומה דאורייתא משום דהוה קטן אוכל נבילות..." עכ"ל. וגם כאן נוקט בפשיטות שאין ב"ד מצווין. ולא יועיל לומר שחזר בו³¹, שכן בתוספות הרא"ש בשבת (ג ע"א) מביא גם כן את מה שכתב ברא"ש סי' א³². ויעויין בהערה לגבי דבריו בראש השנה בתוספותיו³³. וצע"ג. ועל

על בנו, שכן ברור בגמרא ביבמות [ואף שכן ביאר הר"י מלוניל שם] ונקט שזה דין מיוחד בטומאה], סוף סוף קשה עליו מהגמרא, וכבר הרשב"א (ח"א סי' קכח) כתב 'אין אנו אחראין לרב ז"ל' ודחהו], וזה שכתב לשון 'הכהנים על בניהם', זה מכיוון שמבאר את לשון הפסוק 'הכהנים בני אהרון', והכוונה אזהרה כללית שהכהנים מזהירים על בני הכהנים, ולא שהאבא על בנו ולא בן חברו.

31. וממה שראיתי בספר על הרא"ש בהוצאת מוסד הרב קוק נראה שהתוספות היה לפני הפסקים.

32. ושמה יש לומר שכוונתו שיש שם מאן דאמר שבי"ד מצווין, ואם כן בגדול ובאופן שמסייע ודאי לכלי עלמא יאסר לפחות מדרבנן. ודוחק.

33. כתב שם (לג ע"א) "ואף על גב דתניא ביבמות פרק חרש לא יאמר אדם לתינוק הבא לי מפתח הבא לי חותם אלא מניחו תולש מניחו זורק ומוקי לה אביי בתולש מעציץ [שאינו] נקוב וזורק בכרמלית דרבנן כי היכי דלא תפשוט מינה דקטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו, משמע דאיסור דרבנן לא ספינן בידיים..." עכ"ל [וזוה בעצם ציטוט דברי התוספות שם]. ומכך שמסיק שגם איסור דרבנן לא ספינן וזה לכאורה דווקא על פי מאן דאמר ב"ד מצווין, משמע שכן סובר. אולם ניתן לדחות, שסבור שבעניין האכלה בידיים בדרבנן אין חילוק בין שני המאן דאמר, וממילא משליך אחד על השני, וכך נראה שהמאירי (יבמות קיד) הבין. אלא שיש להבין אם כן מדוע ראה הרא"ש לכתוב כאן שזאת העמדה כדי לא לפשוט למאן דאמר אין מצווין, היה לו לסתום שכן אביי העמיד ותו לא. ונראה לומר שאדרבא רצה שנסיק שזה נכון גם למאן דאמר אין מצווין, דאם היה סבור שזה דווקא למאן דאמר מצווין היה לרא"ש לכתוב שכן אביי העמיד זאת ליישב את מאן דאמר מצווין. אלא שבכוונה כתב כפי שכתב כדי לומר שהעמיד כך אביי רק כדי לא לפשוט כמאן דאמר אין מצווין אך לא בניגוד לדעתו, והיינו שנכון גם לדבריו. ובאמת במשפט קודם כתב הרא"ש "ועל כרחך הא דמעכבין [מלתקוע בשופר בשבת] אקטן שהגיע לחינוך קאי דאי אקטן שלא הגיע לחינוך לא שייך ביה עיכובא" [ויש לציין שמשפט זה הוא תוספת דברי הרא"ש שלא מופיע בדברי

כל פנים ודאי שהפסקים עיקר³⁴, ואם כן מסתמן שפוסק שבי"ד מצווין להפריש, וקשה לומר שזה דווקא בקטן שהגיע לחינוך שהרי הגמרא ביבמות נוקטת באחד הת"ש מקרה של תינוק שיונק [ואי אפשר לומר שלשון תינוק יכול להתפרש גם כלפי מישהו די גדול רק שלא הגיע למצוות כמו 'תינוקות של בית רבן' (מופיע ב-17 מקומות בש"ס)], 'תינוקת בת אחד עשרה שנה ויום אחד ותינוק בן שנים עשרה שנה ויום אחד' (ברכות כה ע"א). 'אין משדכין את התינוקות' (שבת יב ע"א), ועוד. דמלבד שבעניין יניקת חלב קשה לומר שהכוונה לדי גדול שכבר בגיל חינוך, עוד בה שהגמרא מסיימת בכך ש'סתם תינוק מסוכן הוא אצל חלב' שזה ודאי נכון רק על תינוק ממש. וכמו כן מדוע לגמרא לתרץ שמדובר בסכנה, הייתה יכולה לתרץ בפשיטות שמדובר בתינוק של הגיע לחינוך]. כמו כן מכך שהגמרא בסוף רצתה להוכיח מחרש וחרשת, משמע שאיירינן גם בקטן שלא הגיע לחינוך, שהרי חרש חשיב לאו בר דעת כשוטה ולכן פטור מכל המצוות ובכל מקום משווים אותו לקטן ושוטה. ולא שייך אצלו גיל חינוך בפרט שלא הולך להגדיל ולהיות חייב

התוספות שם]. וצריך להבין מה הכוונה 'לא שייך ביה עיכובא', ונראה שזה מחמת שאין בי"ד מצווין להפריש! אך בקטן שהגיע לחינוך מבין שלכולי עלמא יש להפריש [וכנראה ק"ו ממצוות עשה, ולקמן נעלה אפשרות שכך הרא"ש גם בפסקים נקט וכדברי התוספות בשבת], וכך באמת נקט תלמידו רבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה נתיב א ח"א- אומנם הזכיר שם את הרמ"ה ולא את הרא"ש). ויעויין עוד בדברי המרדכי בשם ר"י (ר"ה פרק יו"ט רמז תשכ) שלהדיא נקט שקטן שהגיע לחינוך צריך להפרישו אלא שבראש השנה שחל בשבת לא כי אילולי שבת היה מצוה. ובקטן שלא הגיע לחינוך לא צריך להפריש אך מצווין לא להאכיל, ובראש השנה התירו כי 'זימנין דאיכא מצוה בתקיעת שופר ולא דמי לשאר איסורין'.

34. ויתכן שתוספות הרא"ש אף לא נועד לפסיקת הלכה אלא בתור פירוש על הש"ס שלא היה בספרד, ואכן הוא מבוסס בעיקר על תוספות שאנן ובעיקרו קיבוץ של חכמי אשכנז ורק קצת תוספת חידושים שלו.

במצוות³⁵. כמו כן הרא"ש בתוספותיו בראש השנה העמיד את הסוגיה ביבמות בקטן שלא הגיע לחינוך יעויין בהערה 31. וכן הרא"ש בפסקיו שם החמיר אף בתינוק שלא הגיע לחינוך וכנ"ל.

אפשרות להעמיד את דעת הרא"ש כמאן דאמר אין בית דין מצווין להפרישו

ושמא על אף כל הנ"ל יש לצדד שכן פוסק כמאן דאמר אין מצווין [ודווקא בלא הגיע לחינוך דבהגיע לחינוך לכולע עלמא מצווין להפריש מדרבנן מדין חינוך וכתוספות בשבת³⁶ וכדלהלן], ומה שהשמיט את האוקימתות זה מחמת

35. עוד יש להוסיף שכל החילוק בין הגיע לחינוך לבין לא הגיע מצאנו רק בדרבנן, שהם קבעו שיש חובת חינוך על האבא, וממילא כאשר אנו עוסקים ברמת הדאורייתא [כך מוכח מהלימודים שהגמרא הביאה בשרצים דם וטומאה] לא אמור להיות חילוק, וזה או שהתורה מצריכה להפריש קטנים או שלא. והוא הדין לעניין האכלה בידיים למאן דאמר אין מצווין ששייך בכל קטנים. אומנם לא אחד שבתרומת הדשן (פסקים וכתבים סי' סב) משמע שאכן האיסור של למיפסי בידיים של התורה הוא דווקא בקטן שהגיע לחינוך. וכבר החתם סופר (או"ח סי' פג) העיר על דבריו ונקט כעיקר דלא כוותיה ושכך מוכח ברש"י ורשב"א בגיטין נה ע"א. ולגבי השוואת הגמרא בין חרש לקטן תירץ החתם סופר לשיטת תרומת הדשן שלמאן דאמר בי"ד מצווין זה אומר שיש חלות של מעשה עבירה במעשה הקטן וממילא קאי גם על קטן שלא הגיע לחינוך וגם על חרש, ורק למאן דאמר אין מצווין וזה מכיוון שכל העניין זה חינוך הילד ממילא שייך רק בקטן בר חינוך.

36. ולגבי הקושי שהקשה הרשב"א ועוד ראשונים שמוכח בגמרא בנדה מו שאיירי גם בהגיע לחינוך שהרי מדובר שם בקטן הסמוך לאיש דהיינו בן שתיים עשרה ועל זה אומרים "שמע מינה קטן אוכל נבלות בי"ד מצווין עליו להפרישו". יש לומר שאומנם לכולי עלמא מצווין להפרישו כשהגיע לחינוך, אך למאן דאמר אין מצווין זה רק מדרבנן מדין חינוך [בשונה ממאן דאמר מצווין שזה דין גמור מדאורייתא והחילו רבנן זאת גם על איסורי דרבנן], ובעניין נדרים יסבור שאין דין חינוך כביאור המאירי (נזיר כח ע"ב) וז"ל: "ואין הכונה [בחיוב החינוך שעל ההורים] אלא להרגיל התינוקות במצות ולקבוע ענין המצות בלבותיהם כל אחד לפי מה שראוי לו ומה שאמרו קטן אוכל נבלות אין בית דין מצווין להפרישו אב ואם מיהא מצווין בכך מתורת חנוך ומכל מקום דברים אלו כלם במצות שיש בהן חיוב אבל במצות התלויות ברצונו של אדם ובנדבת לבו כגון נזירות אין חובת חנוך עליו אלא אם ירצה יעשה על הדרך שביארנו ומשנתנו לא משום חנוך היא אלא מכח הלכת סיני" [וכך ביארו ב'חברותא' בנדה שם הערה 99]. אולם גם על פי המאירי לא ניחא, דאומנם אין מצוות חינוך שידור בנזיר וכד', אך אחרי שכבר הקדיש שיעשה איסור אם ימעל מדוע שלא יצטוו להפרישו, ומאי שנא בהקדש שמישהו אחר הקדיש. ונצטרך לומר שמכיוון שבחינוך לעשה אין מצוות חינוך כבר הפקיעו בכלל את מצוות חינוך בנידון זה. ויש להציע ישוב אחר, שלעולם כן יש מצות חינוך אומנם הגמרא דנה ב'איסור בל יחל' ושקאי על 'המוזהרים עליו', ומצוות חינוך של ההורים אינה בתורת איסור והזהרה, אלא חיוב להרגיל למצוות, ולכן על

שהוא כתב פירושו על גבי הרי"ף, ומכיוון שהרי"ף התעלם הוא גם כן, אבל לא בתורת הכרעה כמאן דאמר מצווין. ולגבי המשנה בשבת שזה נפקא מינה להלכה מתי צריך להפריש את הקטן, יש את תירוץ הבית יוסף שהרא"ש השמיט מחמת שכל קטן עושה על דעת אביו, ו'בקטן העושה על דעת אביו' אין הכוונה לקטן מסויים שעושה על דעת אביו, אלא אמירה שבסתמא דמילתא קטן עושה לדעת אביו³⁷. אומנם לכאורה קשה שאם כן היה לגמרא לכתוב משהו כמו 'קטן עושה על דעת אביו', או 'סתם קטן על דעת אביו עושה'. ולא 'בקטן העושה על דעת אביו' שמשמעות משפט זה שיש כאן אוקימתא במשנה ולא רק אמירת המציאות ובכל קטן. והב"ח שם הקשה גם כן ש'לישנא דתלמודא לא משמע הכי' (הובאו דבריו בהערה³⁸) וביאר "ולפי ענ"ד נראה דדעת הרי"ף והרא"ש ורבינו הוא כיון דבעל כרחך צריך לפרש האי קטן בדלא הגיע לחינוך וכמו שכתבו התוספות בפרק כל כתבי ומביאם בית יוסף והיינו קטן בן ארבע וחמש אין ספק שאין אנו בקיאים בקטן כזה לידע ולהבין ממעשיו אם עושה לדעת אביו או אינו עושה לדעת אביו ולפיכך כתבו בסתם דצריך למחות בידו והכי נקטינן". ולעניות דעתי עדיין לא ניחא, שהרי הגמרא בתחילה הניחה שיש מכאן ראייה למאן דאמר ב"ד מצווין, ותירצה שאיירי בקטן העושה על דעת אביו, ולפי הב"ח יוצא שדווקא ההנחה הפשוטה שעושה על דעת אביו ולכן הרי"ף והרא"ש סתמו כי יש לחוש לכל קטן שעושה על דעת אביו. [ואין לומר שבדיוק מה שהתחדש שיש כאן עניין אחר של חיוב הפרשה של אבא, דבדיוק את זה שלל הב"ח, וכך דחה את הבית יוסף]. והגמרא הייתה צריכה לכתוב משהו כמו 'חיישנין בקטן דילמא עושה על דעת אביו'. ועוד סוף סוף איך נדע שכאשר ודאי לא עושה על דעת אביו לא צריך להפריש. ואולי יש להציע ביאור אחר, שהרא"ש השמיט את האוקימתא [ורק ציטט את המשנה] כי סבירא ליה שדברי המשנה בקטן לא אליבא דהילכתא, שכן הם אליבא דר' יהודה דאית ליה מלאכה שאצ"ל דאורייתא, דאילו לר"ש דקי"ל

כרחך לא זה הנידון בברייתא, וכך יש שתירצו את קושיית הרשב"א ועוד על הרמב"ם מגמרא זו שמוכח שגם האבא לא מצווה להפריש בדרבנן שזה הנידון, ותירצו כנ"ל.

37. וז"ל בסי' שלד "ואפשר שהם [הרי"ף והרא"ש] מפרשים דבעושה על דעת אביו היינו לומר דכל קטן המכבה את הדליקה ודאי עושה על דעת אביו שיודע שאביו נוח לו בכיבוי זה ואם כן כל קטן הבא לכבות אין שומעין לו ולפיכך כתבו המשנה סתם דקטן הבא לכבות אין שומעין לו ולא חילקו", עכ"ל ק.

38. וז"ל: "דהוה ליה למימר כיבוי שאני דעושה על דעת אביו הוא שהרי מחלק בין כיבוי לאוכל נבלות אבל מדקאמר בקטן שעושה על דעת אביו משמע להדיא דאין חילוק בין כיבוי לאוכל נבלות כסברת המקשה אלא מחלק בין קטן לקטן".

כוותיה הוי רק דרבנן, ובדרבנן אפילו למספי בידיים שרי וכדעת הרשב"א, וממילא לא צריך להפרישו.

ולגבי דבריו בתחילת שבת יש מקום לומר שלעולם סבירא ליה כמאן דאמר אין ב"ד מצווין, אך סבור כדעת התוספות שבת (קכא ע"א) שכתב "ונראה דמיירי בקטן שלא הגיע לחינוך דבהגיע לחינוך כיון שחייב לחנכו כ"ש דצריך להפרישו שלא יעשה עבירה, וכל הנהו דפריך ביבמות הוה מצי לשנויי כשהגיע לחינוך אלא דניחא ליה לאוקמי בכל ענין". וכוונת הרא"ש ש"שב"ד מצווין להפרישו היינו בקטן שהגיע לחינוך שנכון לכולי עלמא³⁹, ולפי זה אתי שפיר מה ששמע בדבריו שהחיוב להפריש הוא רק דרבנן (יעוין לעיל הערה 24) שכן מדובר כאן על חיוב מדין חינוך ולא מדין הפסוק. [ועתה ראיתי שכך כתב ר' אלחנן וסרמן ה"ד⁴⁰ וששתי!].

ולגבי דבריו בראש השנה, גם בכך יש לומר שמדובר על חיוב מדין חינוך וכך אתי שפיר שצריך להפריש גם בדרבנן כמו שעל פניו מחויב לחנך גם במצוה

39. ואומנם יש להעיר שמסברת התוספות שלמד קל וחומר מחיוב חינוכו יוצא לכאורה שאיירי בדווקא באבא, ואם כן באחר לא צריך להפרישו, ונפל פיתא בבירא, שכל הקל וחומר של הרא"ש נופל, דשאני בן שחובת האב עליו לחנכו. אך הנה ברבינו ירוחם ברור שגם באחר מחויב להפריש וז"ל: "קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין עליו להפרישו והוא הדין לשאר איסורין ודוקא כשעושה על דעת עצמו אבל אם מוכחא מילתא שעושה על דעת גדול שמבין הקטן שגדול נחת רוח לו בכך אסור ומצווין עליו להפרישו ודוקא דלא שייך בר חיובא באיסור הקטן אבל שייך בר חיובא באיסור הקטן מצווין עליו להפרישו... לא יאמר אדם לתינוק בשבת הבא לי מפתח או הבא לי חותם אלא מניחו תולש או זורק... אפילו ברשות הרבים אין מפרישין אותו מאחר שלא הגיע לחנוך". ושמה גם התוספות סוברים הכי. ועתה ראיתי בבית יוסף (או"ח סי' שמג) שלהדיא כתב שמשמע מהתוספות שאין חילוק בין ב"ד לאבא!! ונראה שהבין זאת מכך שכל נידון הגמרא ביבמות זה על ב"ד ואם כן כאשר מעמיד שאיירי בלא הגיע לחינוך משמע שבהגיע לחינוך גם ב"ד מצווין [ועתה ראיתי עוד כמה וכמה אחרונים שמבינים כך בתוספות]. ובאמת המאורות (שבת קכא ע"א) כותב על דברי הרמב"ם שהאבא צריך לגעור ולחנך לקדושה "וצ"ע זה, דודאי גם כן מצוה על ב"ד לגעור בהן ולחנכן במצוות. ואפשר דעת הרב שמצוות אלו הן מוטלות יותר על האב". והמאירי (שבת קכא ע"א) כותב "שהוא קטן כל כך שאין בו הבנה להכיר דעת האב אינו מוטל על האב למחות בידו שקטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווים להפרישו. וכן הדין במלאכת שבת כל שאינו עושה לדעת אביו אלא שמכל מקום ראוי שלא להרגילו בכך ולגעור בו שלא יהא רגיל בכך בין האב בין שאר בני אדם הרואים וכן באכילת נבלה".

40. בקובץ שיעורים (ביצה סי' סז) וז"ל: ויש לפרש כוונת הרא"ש, דסבירא ליה כדעת תוספות. דהא דאין מצווין להפרישו, הוא בקטן שלא הגיע לחינוך, אבל בהגיע לחינוך צריך להפרישו, וזהו מדרבנן".

דרבנן. ולפי זה צריך לדחוק שאיירי בקטן שלא הגיע לחינוך לשופר [לכאורה היינו שלא יודע לתקוע, כפי העיקרון שאמרו על שאר המצוות (ערכין ב ע"ב, וכן בסוכה מב), אך מאידך דווקא בשופר הגמרא (בערכין) סתמה, שהיא מרבה קטן שהגיע לחינוך ולא כתבה 'קטן היודע לתקוע חייב בשופר' כבשאר, אומנם מהתוספות שם משמע שגם בשופר זה אותו עיקרון. ויעיין עוד בהערה⁴¹] וכן הגיע לחינוך של שמירת שבת. אך עתה שבת וראה שצריך לומר שכוונת הרא"ש

41. אומנם הר"ח בראש השנה לג נקט שמדובר בקטן בן י' יא' כדעת ר"י בחינוך לתענית [יומא פב ע"א - קצת תימה שכן ביומא דווקא נוקט שהלכה כרב הונא ורב נחמן דבתראי נינהו ודלא כר"י [וכן העיר המהדיר (הרב דוד מצגר) במגילה יט ע"ב]. ועוד קושי, שר"י איירי לעניין קטנה ואילו לעניין קטן זה יא' יב' (כדמוכח בגמרא שם וד"ק), ואנן איירינן בקטן. כמו כן מה שייך בן י' ובן י"א' הרי שם זה תלוי בברייתא וחולה מה שלא רלוונטי לנו. וכנראה צריך לומר שמתבסס על כך שאנו יודעים את הגמרא שם ולבד נבין שלנידוננו היינו יא שזה בריא בקטן. ובאמת במגילה (יט ע"ב) גם כן הביא את דברי ר"י ושם יותר מאריך בציטוט הגמרא שם, וממשיך שמה שר' יהודה שהכשיר בקטן שהגיע לחינוך היינו 'מבן י"א שנה ולמעלה! ולעניין כמי הלכה, נראה שלא חש לכך מכיוון שגם הם סוברים כגילאי ר"י לעניין השלמה [ור"י סבור שגילאים אלו זה לחינוך שעות ואין חינוך להשלמה, יע"ש] והבין הר"ח שבשאר מצוות שנוקטים בהם גיל חינוך ולא שייך שני חינוכים כמו ביום הכיפורים, לכולי עלמא היינו שנתיים לפני ברייתא], וכן רבינו גרשום בערכין כתב שהוי כמו בתענית יום הכיפורים. וכן רש"י בערכין שם מבאר שפלוגתא ביום הכיפורים יש מאן דאמר ח' ט' ויש מאן דאמר ט' י' [וקצת תימה שהרי שם זה לא פלוגתא אלא חד מדבר בקטנה וחד בקטן כפי שגם רש"י עצמו להדיא כותב שם? [בניגוד לגרסת הר"ף שיש מחלוקת] (ובאמת הטו"א מקשה מעין זה במגילה יט ע"ב)]. אולם התוספות מקשה "ולא נהירא דהתם בחינוך קטן להתענות איירי אבל בשאר מצוות כל אחד ואחד לפי דרכו כדאשכחן לעיל גבי לולב וסוכה ותפלין". [והשמירת שבת כהלכתה (מהדורה ישנה, בסוף בקונטרס חינוך אות טז הערה מג) כתב שרש"י יתרץ כפי שביאר תלמיד ר' יונה בברכות (יא ע"ב מדפי הר"ף) לגבי שאביו מלמדו פסוק ראשון של קריאת שמע ולוקח לו תפילין שזה להרגילו במצוות ולא חיוב. אולם קשה, שהרי בעניין שופר הלשון זה 'הכל חייבין בתקיעת שופר' ומרבים קטן, להדיא יש כאן לשון חיוב, ולא לחינם דברי רבינו יונה זה על דברים שבהם לא נאמר לשון חייב (בשונה מלולב וציצית שמובא בגמרא סוכה שם, שהלשון זה חייב). ונראה לבאר כדברי הרשב"א (ברכות כ ע"א) "דאיכא אחריני דקטן חייב בהן אפילו קודם שהגיע לחינוך כגון סוכה", דהיינו שיש גיל חינוך עקרוני ל'מצוות כגון בן תשע ובן עשר' (לשון רש"י מגילה יט ע"ב) ויש יוצאים מן הכלל כמו סוכה לולב וציצית]. אך התוספות לא ביאר מה הגדר לדעתו. ברבינו מנוח (הל' שופר ב, ז) איתא בעניין השופר "שלא הגיעו לחינוך המצוות הם כגון בני שש ושבע" [ומשמע ששמונה הוא גיל חינוך למצוות בכלל שהרי השתמש בלשון רבים 'המצוות']. הרי מלונל (ראש השנה ט ע"ב מדפי הר"ף) נקט ששבע שמונה זה גיל החינוך [ומעניין שנתן טעם לכך שלא מעכבין אותו מלתקוע "כיון דקרוב הוא לבר מצוה" ולי הקטן קצת תימה שחמש שנים יחשבו קרוב]].

במשפט 'ומכל מקום לא מיחייב להפרישו...' זה כבר לשיטת ר"י והיינו לעניין קטן שהגיע לחינוך [והלשון בכל מקרה קצת חסר] שהרי בתוספות הרא"ש להדיא כותב משפט זה בשיטתו! ומעתה לא צריך להגיע לחילוק בין גילאי החינוך].

ד

מבוכה בדעת הטור ותירוץ הבית יוסף

והנה הטור כתב (או"ח סי' שמג) "כתב הרמב"ם ז"ל קטן העובר על שבות דרבנן כגון שתולש מעציץ שאינו נקוב או מטלטל בכרמלית אין ב"ד מצווין להפרישו ואיני יודע למה כתב העובר על שבות דרבנן דאפילו באיסור דאורייתא נמי אין ב"ד מצווין להפרישו כההיא דפרק חרש דאירכסו מפתחות דבי מדרשא ברשות הרבים ואמר ר' יוחנן לידבר טליא התם פירוש שנאבדו מפתחות של בית המדרש ברשות הרבים וצוה שיוליכו נערים שימצאום שם ויכניסום וקאמר טעמא משום דקטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו אלמא אפילו באיסור דאורייתא נמי אף על גב דקא בעי למייתי ליה סיוע מהרבה משניות ומוקי להו באיסור דרבנן מכל מקום דברי ר' יוחנן לא נדחו וכן פסק בספר המצות ובעל התרומות" עכ"ל"ק. אולם מאידך כתב (יו"ד סי' שעג) "כשם שהכהן מוזהר שלא לטמאות כך הוא מוזהר להזהיר הקטנים כתב הרמב"ם שאין הגדולים מוזהרים על הקטנים אלא שלא לטמאות ביד אבל אם בא לטמאות בעצמו אין ב"ד מצווין להפרישו אלא שאביו מצווה לחנכו בקדושה. ונ"ל שצריכין להפרישו וכן משמע הלשון שדרשו אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים משמע שצריך להזהירם מלטמאות" עכ"ל"ק. ויש כאן סתירה שהרי למאן דאמר ב"ד אינם מצווין הפסוק מדבר על לטמאות בידיים כפי שמבואר להדיא בגמרא (יבמות קיד ע"א). והבית יוסף תירץ שהטור סובר שהצריכותא של הגמרא לפסוקים אינה מוכרחת שכן היה אפשר לכתוב רק דם וטומאה, ולכן בעצם אין כאן בניין אב ואם כן מאן דאמר אין ב"ד מצווין לא צריך להידחק שאיירי בהאכלה בידיים, כי לעולם איירי בהפרשה אולם זה דווקא בשלושת אלה ובכל השאר אין דין הפרשה.

קושי בתירוץ זה ויישוב דבריו

אולם לכאורה תירוץ זה קשה, שהרי הגמרא כן עשתה צריכותא ולא העלתה שיש לדחות זאת⁴², ואיך הטור מדעתיה דנפשיה יאמר זאת ועל פי זה יפסוק הלכה [ובפרט לפי מה שהבינו האחרונים שלפי ביאור הבית יוסף יוצא שאין איסור תורה לספות והוא רק מדרבנן] ועוד יחלוק על הרמב"ם. וכמו כן מדוע הטור לא כתב להילכתא גם בדם ושרצים שצריך להפרישו.

ונראה לתרץ, שהטור הבין מסברה שיש לבי"ד לדאוג לטהרת הכהנים הקטנים⁴³, וכך פשט דרשת הברייתא "אמור ואמרת להזהיר...", שמשמע שהאזהרה היא לומר להם ולא במשמעות של להימנע מלטמא אותם בידיים [וזה בשונה משרצים ודם ששם הלימוד מהמילים בפסוק 'לא תאכלום'/'לא תאכל']]. ובגמרא שדחו שאירי בלטמא בידיים ועשו צריכותות זה רק ברמת הדאורייתא, אולם לעולם ברמת הדרבנן כן צריך אף להפריש, וחז"ל דרשו באסמכתא בעלמא [ויש לציין לפתרון תורה⁴⁴ (פרשת אמור סוף עמ' 87) שכתוב כך "תינוקות כהנים אף על גב דאינון לאו בני מצות אינון מחיבין אפרושנהו, ומאן להן למקום טמא קאים באיסורא דתניא אמר ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים". וכן יש את פירוש רבינו הלל לספרא "בני אהרן - אף הקטנים"⁴⁵.

42. וז"ל הט"ז (אר"ח סי' שמג) "אלא ברור היא דהאי צריכותא הוא דוקא ואין כאן ב' כתובים הבאים כאחד כלל דאם לא כן היה לו לתלמוד לתרץ כן".

43. שכן ה' קידשם מבטן ומיועדים לעבודת הקודש, וריבה בהם מצוות, ואוכלים תרומה. כמו כן בספרא (אמור פרשה א עד פרק א) כתוב "בני אהרן אף הקטנים" [וביאר הקרבן אהרון שם "אף הקטנים. לאו מבני אהרן דריש הא, אלא מדאמר הכהנים בני אהרן, ולא אמר בני אהרן הכהנים, שבזה שינה סדר דבורו בכל מקום, וגם סדר הדיבור אחר שתחלה היו בני אהרן ואחר כך קנו ממנו הכהונה, ועוד שהיותם בני אהרן הוא יותר עצמי בהם, והיותר עצמי יאמר תחלה ואחר כך יאמר עוד הכהונה שהוא דבר בא להם מחוק"], ויש להבין הרי יש את הדרשה בגמרתנו של 'אמור ואמרת', ועוד היכן כתוב כאן שהגדולים צריכים להזהיר את הקטנים. ולכן נראה שכוונת הספרא שהציווי חל גם על הקטנים. ואומנם הם לא בני מצוות אך כאן יש חידוש שקטן שנטמא יש בכך מעשה איסור/מציאות שלילית מצד התורה [וכך ביאר ביד המלך (לנדא אבל ג, יב) את הספרא ושזה דעת הטור]. ואם כנים הדברים ודאי שיש סברה גדולה שצריך להפרישם מלהיטמא, ושאיני משאר מצוות שאין שם מעשה איסור על מעשה הקטן.

44. ילקוט מדרשים ופירושים עתיק מסוף תקופת הגאונים. מחברו לא ידוע. יש בו לקט גדול של מדרשים ומאמרי חז"ל, בלי ציון המקור. יצא לאור מכתב יד עתיק יחידי שנכתב בפרס על ידי פרופסור א"א אורבך בירושלים תשל"ח (1978).

45. יש לציין שהר"ש משאנץ וכן הרמב"ן בתורת האדם גרסו 'אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים' כפי שמופיע בגמרתנו. אולם אצלנו מופיע כגרסת רבינו הלל וכך גם בכתב יד רומי.

דמדכתיב בני אהרן, משמע נמי קטנים שלא יטמאו במת, דהוזהרו גדולים על הקטנים להפרישן, שלא יטמאו למת". ואומנם גם זה ודאי מחודש, אך זה לא בא כניגוד לדברי הגמרא, דכל דברי הגמרא טובים ומאירים, אלא שהגמרא איירי בדיון ברמת הדאורייתא ולמאן דאמר אין מצווין דקיימא לן כוותיה העמדנו את הפסוק לעניין לא לטמא בידיים [ו'אמור ואמרת' אין הדרשה לתוספת אמירה שהגדולים צריכים לומר לקטנים, אלא הדרשה שיש לומר שתי אזהרות לגדולים על הטומאה והיינו שלא יטמאו בעצמם ושלא יטמאו את הקטנים]⁴⁶ אולם עדיין פשט הלימוד בברייתא הוא כן להפריש⁴⁷, ועל כן נראה שהברייתא רומזת בכך שיש להפריש, והיינו מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא [שהרי הפסוק נצרך ללמד שלא יטמאו בידיים]. וקצת משמע מהטור שכוונתו לדרבנן בעלמא שכן כותב 'נראה לי שצריכין להפרישו', ואם היה סבור שזה דין גמור מהתורה היה לו לכתוב 'מצווין להפרישו' כאותה לשון שהביא קודם [בדעת הרמב"ם] 'אין מצווין להפרישו'⁴⁸.

46. והרא"ם כתב (ויקרא כא, א) מעין זה "ואף על פי שלא הוזכר זה בכתוב (שלא לטמא בידיים), מכל מקום מרובי האזהרות של אמור ואמרת, שפירושו תזהיר ותחזור ותזהיר, למדנו שהיא אזהרה חמורה, וצריך להחמיר בה שיהיו מוזהרין אף על קטניהם". ועתה ראיתי שהרמב"ן (ויקרא כא, א) כותב זאת במפורש וז"ל: "וטעם הכתוב על פי מדרשו, אמור אל הכהנים ותחזור ותאמר אליהם שלא יטמאו, ורובי האזהרות, שיצוה להזהירם שיהיו כל בני אהרן נשמרים מזה גם הקטנים".

47. וכך כתב בשו"ת הרא"ם סי' פ' "וגם אני ההדיוט חי נפשי כל ימי היתי מצטער על המאמר הזה היאך דרשוהו רז"ל דלא לטמינהו, והלא ממשמעותא דהאי קרא דאמר ואמרת אינו נראה אלא להפרשה ולא דלא לטמינהו. ואחר הדוחק והצער הגדול עלה בידי מה שפרשתי לדעת הדוחה המעמידו בלא לטמינהו. ומכל מקום משמעות עדיף טפי ולכן נטה בעל הטורים אחרי המשמעות ולא אחרי היתיר ורובי האזהרות כדעת הדוחה שאין בזה אלא דרשא בעלמא".

48. גם הט"ז והב"ח וערוך השלחן כל אחד ביאר בדרך משלו את דברי הטור, ולא ניחא לי בביאורם. בט"ז קשה לי שחילק בין אבא לב"ד, ולכאורה ממש לא משמע כך בדברי הטור דלא אזכר אבא, ולא הבנתי את הדיוק של לשון יחיד ואדרבא הכל נאמר בלשון רבים ואיך סתם הטור אם כוונתו דווקא על אבא. וגם זה דוחק לבאר שהמקשן בגמרא סבר שאיירי בב"ד אך אליבא דאמת איירי באבא ויש כאן חיוב עליו, דמלבד שתימה שהטור ידרוש מעצמו דין תורה ובכל כך פשטות, ועוד שמדוע לא תירצו באמת שאיירי באבא. וגם פשט הדרשה 'להזהיר גדולים על הקטנים' לא משמע אבא.

לגבי הב"ח שהוא ביאר שיש דין הפרשה מיוחד בטומאה, גם כן קשה טובא דבגמרא מוכח דלא כך [והוא עצמו ציין לשו"ת הרשב"א (ח"א סי' קכח) ששם שאלו את הרשב"א שר' יונתן (היינו 'הנמוקי יוסף' בהל' טומאה א עמ' א שכתב כן, שבטעות יחסוהו לנמוקי יוסף אך זהו פירושו של הר"י מלונגיל, וזו אחת ההוכחות, ויעויין בגמרא מנחות הוצאת עוז והדר בהקדמה

והרא"ם (שם) ביאר בדומה לנ"ל, אך הוא נקט שזה כן דרשה גמורה מהתורה, ומה שהגמרא ביארה שאירי בלטמא בידיים, זה רק דיחויא בעלמא והיה נוח לה לתרץ כפי שתירצה כבר את שרצים ודם, אך לעולם יכלה לתרץ ששאני כוהנים שריבה בהם הכתוב מצוות יתירות וממילא אין ללמוד לכול התורה. ואליבא דאמת נראה שזו כוונת הברייתא שכן זה ההבנה היותר פשוטה בדרשה של 'אמור ואמרת'.

אומנם יש בכך דוחק שהטור יחליט על דעת עצמו להבין את הברייתא / הדרשה אחרת מהמובא בגמרא, ואם זה כל כך מתבקש שזאת הכוונה להפריש, היה לגמרא לדחות ששאני כוהנים שריבה בהם הכתוב במצוות ולא לתרץ שהכוונה לטמא בידיים רק כדי לתרץ כפי שתירצה בשרצים ודם.⁴⁹ עוד יש לציין שבדברי הטור משמע שראשית נראה לו שיש להפריש, ובנוסף שכן משמע לשון הדרשה [דאחרת היה לו לכתוב 'שכן משמע', ולא 'זכן משמע'].

להל' קטנות) כך פירש שיש דין מיוחד בטומאה לאבא שהוא מחויב להפריש, והשיב שאיננו אחראים על דבריו ובגמרא רואים שאין חילוק בין טומאה לשאר איסורים]. לגבי ערוך השלחן, לכאורה מאוד קשה לתלות את כוונת הטור בהמשך הפסוק שכתוב בני אהרון ובתורת כהנים מצינו שזה לרבות את הקטנים, וזה מלמדנו שיש כאן ציווי מיוחד על האבות שיפרישו את בנם. כל כך חסר בדבריו, ועוד שמשמע שלא מדובר על האבא וכו"ל. ועוד מה שייך לשון הטור 'זכן משמע הלשון שדרשו...', זה לא קשור למשמע הלשון אלא זה לימוד מהמשך הפסוק שריבו בתורת כהנים קטנים. וכמו כן גם הט"ז וגם הב"ח לא ביארו, מה התייחד טומאה על פני דם ושרצים, ולומר שאין הכי נמי קשה דאם כן מדוע לא כתב זאת הטור בדיניהם הרי נפקא מינה לדינא].
49. וכך הקשה בשו"ת צמח יהודה (חלק ד סימן סב) "ולע"ד זה פלא שסתם הגמרא אומרת מפורש כהרמב"ם דהבאור הוא אמור ואמרת על האיסור לטמאות בידיים והטור משיג בסברות משלו ומתרץ קושיות הגמרא בדברים מדעתו. ועוד, דסברא זו להחמיר בכהנים אינה ברורה להגמרא עצמה, דהא אמרינן ואי אשמעינן הני תרתי משום דאיסורן שוה בכל אבל טומאה אימא לא וכו' הרי שיש סברא להקל בטומאה מבשאר איסורין דדם ושקצים, ואיך פשיטא להטור דטומאת כהן חמירא מהנ"ל". [ויש לציין שהוא גם גן תירץ את דברי הטור בדרך משלו, והסביר שהמקשן סבר שכל הציווי בטומאה על הקטן זה כמו שאר איסורים שהבעיה שהוא יעבור על האיסור ומכך שצריך להפרישו יש להוכיח שבי"ד מצווין להפריש, אך בתירוץ התחדש שהציווי בטומאה הוא על מעשה הטומאה של הגדול, דהיינו להזהיר שאפילו גדול לא יעשה מעשה של טמא את הקטן. ומכך יוצא שהתורה מקפידה לדאוג שלא יגיע טומאה לקטן וממילא יש להזהיר אותו מלהטמא. עכת"ד (ויעוין בדבריו שם נוראות מתורתו). ולכאורה קשה לראות את הדברים האלו בתוך דברי הגמרא, הגמרא תירצה בדיוק באותו סגנון שתירצה בדם ושרצים, והיינו שהאיסור הוא לטמא בידיים, ואיך אמורים להבין שהכוונה להזהיר שגדול לא יטמא את הקטן].

וזה שנראה לו, דחוק לביאור הרא"ם [ושאר הביאורים] שהבין שמדובר על דין מהתורה.

ה

דעת הרשב"א

והנה הרשב"א במפורש פוסק שאין ב"ד מצווין (יבמות קיד ע"א) וז"ל: "ומיהו קיימא לן כמאן דאמר אין ב"ד מצווין להפרישו דהא רב יצחק בר ביסנא ור' פדת דעבדו בה עובדא וכמה דוכתי נמי דאמרינן להדיא הוה ליה קטן אוכל נבלות ואין ב"ד מצווין להפרישו וכדמקשינן לעיל ובגטין פרק הניזקין וליכול קטן אוכל נבלות הוא ובפרק יוצא דופן הוה ליה קטן אוכל נבלות ואין ב"ד מצווין להפרישו אלמא הכין הלכתא" עכ"ל. ומבאר שם עוד, שלמאן דאמר זה, מותר אף להאכיל בידיים איסורי דרבנן מכיוון שאם בדאורייתא לא צריך להפריש ומוזהרים רק על להאכיל בידיים, אם כן בדרבנן יורדים רמה ומותר אף להאכיל בידיים. אולם בדברים שהם לצרכינו אסור אף בדרבנן מכיוון שאתי למיסרך. ולכאורה יש קושי על דבריו, שהרי מאן דאמר זה אוסר לומר לקטן להביא מפתח דווקא בדאורייתא (שהרי רק למאן דאמר ב"ד מצווין תירץ אביי שאיירי בכרמלית) ואם כן משמע שבדרבנן יהיה מותר. והרי זה לצרכינו ואם כן יהיה אסור? ודחק לומר שאיירי שאומר לו להביא לצורך עצמו. ונראה לתרץ שאיירי בדאורייתא כדי להשמיע שאף בדאורייתא אין מצווין להפריש, אולם אין הכי נמי שאף בדרבנן אסור לומר לקטן. ועוד יש לומר שבדרבנן לא בהכרח אסור (מדין אתי למסרך) שהרי אם זה לתועלת התינוק כבר שרי, ולכן הברייתא לא נקטה מקרה דרבנן דלא פסיקא לה. [ויש לציין שהרשב"א בתשובה (ח"א סי' צב) כתב שמה שאמר שבדרבנן מותר למיספי בידיים זה להלכה ולא למעשה]⁵⁰.

50. אולם יש לי קצת מקום לפקפק בכוונתו, דהנה הר"ן שהלך אחריו נקט בפשטות שכך הלכה (שבת נז ע"א, עירובין מ ע"ב וב-סו ע"א מדפי הר"ף הביא זאת בשם הרשב"א) [וגם הרבה אחרונים צירפו בפשיטות את הרשב"א כסניף להקל], וגם מדוע באמת שיהיה הלכה לא למעשה, ומדוע בחידושו לא אמר זאת. וגם בתשובה הנ"ל מאריך לבאר את העניין ונוקט בפשטות שדבר שהוא לצרכו של תינוק שרי. ואחרי זאת יתכן לפרש שמה שאמר 'להלכה אמרתי אבל לא למעשה', זה כלפי מה שאמר במעמד של אותו שואל, שכנראה אמר כאמירה כללית שאין איסור להאכיל קטן בידיים איסור דרבנן, ועל זה משיב שלא אמר זאת למעשה, וזה מכיוון שיש בעיית אתי למיסרך, וכן שבכדי ודאי אין להתיר, וכל מה שלמעשה מותר זה רק כשזה לצורכו של קטן. ועוד אפשר שלא רוצה להתיר זאת לציבור הרחב כי יביא לקלוקל

ולגבי דין חיוב חינוך של אביו כתב (שם) "ושמא נאמר דלא אמרו מחנכין אלא למצות עשה ולא למצות לא תעשה"⁵¹ עכ"ל. ק. ולכאורה דבריו מסתברים יותר מהרמב"ם (גם בלי להיכנס לקושיות שיש עליו⁵²), שהרי הגמרא לא איזכרה בשום מקום את הדין הזה במפורש, ואף שניתן לומר שקל וחומר ופשיטא, אפילו הכי לא היה לסתום בדין מאוד מרכזי ומשמעותי בפועל לכל אבא בישראל. וזה שהזכירו פעמיים את האמירה של "אתי למיסרך" לא מוכיח, שהרי לא איירי באבא, ועל כרחך לא איירי בדווקא באבא, דאחרת שהגמרא תתיר שיתן לקטן שאינו בנו⁵³. ונראה פשוט שגם הרשב"א יודה שראוי לחנכו גם באיסורים אך זה לא מדינא, וממילא אם יש סיבות כאלה ואחרות לא להפריש אמרינן בשופי שיעשה האיסור.

ו

המכילתא וראשונים שביארו שבשבת יש מצווה להפריש מ'בנך ובתך'

והנה במכילתא דרשב"⁵⁴ (שמות כ, י) איתא "אתה ובניך ובתך יכול בנו ובתו הגדולים כשהוא אומר אתה הרי בנו ובתו הגדולים אמורין מה תלמוד לומר בנך ובתך אלו בנו ובתו קטנים שלא יאמר לבנו קטן הכניס לי כלי זה מן השוק הכניס לי כלכלה זו מן השוק. יכול יחזר אחריהן שלא ישברו חרסים שלא ינתזו צרורות תלמוד לומר אתה מה אתה מדעת עצמך מלאכת עצמך אף הן מדעת

שיקלו גם כשלא באמת צורך קטן, וכן שבלי משים יקלו גם בדאורייתא, ולדעתו זה היתר שמיועד לתלמיד חכם שידונו כל מקרה לגופו.

51. וכן כתבו המאירי (יבמות קיד ע"א), הר"ד בפסקיו (יבמות קיד ע"א ד"ה ר' יצחק), התוספות ועוד בשם היראים.

52. יעויין ברשב"א שם שמאריך בראיות. אומנם כבר הרבה אחרונים התייחסו לקושיות ותירצו כל אחד על פי דרכו, וגם אני נגעתי בחלק מהדברים תוך כדי בירור דעת הרמב"ם [ולא נכנסתי בעומק לכל הדיון הזה, (בפרט שהאחרונים גם העלו עוד כל מיני גמרות ששמע מהם כאחד מהם ודנו בכך) כי מה שהלב חושק הזמן עושק].

53. וגם ברמב"ם ביארנו שאדרבא מכאן למד שכל איסור האכלה בידיים בדרבנן הוא מדין 'אתי למיסרך' (למעט מאכלות אסורות).

54. וכן ריבו מ'בנך ובתך' את הקטנים: במכילתא דר' ישמעאל (יתרו מסכתא דבחודש פרשה ז), בילקוט שמעוני (יתרו רמז רצו), במדרש תנאים לדברים (ה, יד) ובפסיקתא זוטרתא (יתרו כ, י).

עצמן מלאכת עצמן" עכל"ק. ומבואר שיש לימוד מהפסוק שאסור לאבא לומר לקטן לעבור איסור בשבת⁵⁵.

וכן רש"י על התורה (שם) כתב "אתה ובנך ובתך - אלו קטנים. או אינו אלא גדולים, אמרת הרי כבר מוזהרים הם, אלא לא בא אלא להזהיר גדולים על שביתת הקטנים, וזו ששנינו קטן שבא לכבות אין שומעין לו, מפני ששביתתו עליך" עכל"ק. וכן בדעת זקנים ובריב"א (שמות יב, טז) מבארים את רש"י בפסוק ביו"ט שם לעניין שביתת בן, ודנים ביחס לכך שכבר בשבת נצטווה יעויין שם. והאב"ע כתב "בנך ובתך הקטנים שביתתן עליך, ואתה חייב לשמרם שלא יעשו דבר שהוא אסור לך לעשותו" עכל"ק. והרמב"ן כתב "אתה ובנך ובתך - הקטנים, הזהירנו בשבת שלא יעשו הבנים הקטנים מלאכה לדעתנו וברצוננו" עכל"ק. והחינוך (מצוה לב) כתב "שלא לעשות מלאכה ביום השבת אנחנו, ולא נניח⁵⁶ לעשות לבנינו ועבדינו ובהמותינו, שנאמר (שמות כ, י) לא תעשה כל מלאכה וגו'." ואין ספק כי אף על פי שהכתוב הוציא איסור המלאכה בנו ובבנים ובעבדים ובהמות בלאו אחד. שאין הענין שוה, כי העושה מלאכה בגופו יתחייב מיתת בית דין אם הוא מזיד, ובמלאכת אחרים אף על פי שמוזהר עליהם בלאו לא יתחייב עליהן אפילו מלקות, שאין מלקות לעולם

55. ובבית אפרים (יר"ד סי' טב) כתב "צ"ע דלמה לא מייתי לה הש"ס ביבמות למכילתא זו ומצאתי בקונטרס מוצל מאש שהקשה כן והניח בצ"ע. ולענ"ד נראה דהש"ס לא סבירא ליה שיהיה זה דרשא גמורה רק אסמכתא בעלמא וכיוצא בזה כתב הרמב"ן על דברי המכילתא פ' בא כל מלאכה לא יעשה בהם אפילו על ידי עכו"ם דודאי אינו רק אסמכתא ע"ש ומה דמקשה המכילתא דאי אפשר לפרש דקאי על הגדולים שהלא מוזהרים הם צריך לומר דמכל מקום איכא נמי אזהרה על האב אם עושה לדעתו וכמו שכתב בקרבן אהרן בהא דדרשינן בתורת כהנים לחייב המאכיל כאוכל דאגדולים קאי עיין שם", עכל"ק. ויש עוד להציע, שלעולם אין כאן שום איסור נוסף על האבא, וזה איסור על הבן עצמו, כמו גם גרף אשר בשערך' שפשוט הפסוק אומר שגם הוא לא יעשה מלאכה בשבת. ובכל מקרה היה אפשר לשאול למה צריך גם בנך וגם בתך? וכנ"ל כלפי 'עבדך ואמתך'. ואנו איננו ברי הכי לדרוש פסוקים ולהבינם על בוריים שמתוך כך נכריע איך יש להבין את הפסוק.

56. לכאורה תימה שכתב כך, שהרי קיימא לן שאין מצווין להפריש, וודאי בעבדים ובהמה לא שייך כלל. וצריך לומר שסבור שאם עושים מלאכתנו חייב להפרישם אפילו מדעת עצמם. אך לכאורה קשה מדברי הגמרא 'בקטן העושה על דעת אביו', שלדבריו גם כשלא לדעת אביו אסור. וצריך לומר שיסביר ששם איירי שלא בפני אביו ו'אנו' צריכים להפרישו [ויעויין לקמן בהרחבה בבאור הגמרא]. ואין הכי נמי שאביו צריך להפרישו כשעושה מלאכתו גם כשלא לדעתו. או שמדובר שהבית איננו של אביו. עוד אפשר שכיבוי שריפה של הבית לא חשיב מלאכת אביו וז"ל שבט הלוי (ח"א סי' ק אות ד) "דאין הכבוי מלאכת האב, אלא כעין מבריה ארי בנזדמן לו האש להזיקו ורוצה לדחותו מעליו על ידי הקטן או הגוי ואין זה נקרא מלאכתו".

במעשה אחרים". **ורבינו בחיי** בספרו כד הקמח (גר) כתב בביאור הפסוק "יזהיר הכתוב שלא תעשה מלאכה על ידי קטנים והבהמה והגר והוא גר שער".

והיראים (סי' רכו), ופי' **קדמון מבית מדרשו של רבינו פרחיה** (שבת קכא ע"א), והר"י **מלוניל** (מה ע"א מדפי הר"ף) ביארו את דברי המשנה בשבת בשריפה, שקטן שבא לכבות אין שומעין לו 'מפני ששביתתו עליך', שציווי האבא מ'לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך'⁵⁷.

והנה במכילתא לא מבורר מה בדיוק גדר האיסור, שבדוגמא של האיסור מובא שלא לומר לו לעשות מלאכה גמורה, ואילו בהיתר זה שלא צריך להפרישו ממלאכה שהיא לכאורה דרבנן. ואם הרישא דווקא יוצא שבמלאכה דרבנן או אף בדאורייתא בלי אמירה שרי, ואם הסיפא דווקא, יוצא שמלאכה דאורייתא צריך לחזור אחריו ובדרבנן אסור לומר לו. אומנם מהלימוד בסוף 'מדעת עצמן מלאכת עצמן' אפשר להסיק שכל עוד הבן עושה מלאכת עצמו זה לא באחריותי ואפילו באיסור תורה, דכל האיסור שעושה מלאכתי. אלא שיש לדון האם האיסור רק כשאני אומר לו או מאכילו בידיים, או שגם כאשר עושה לדעתי, או גם כשמעצמו עושה. וכדי להשוות עם הגמרא בשבת 'בעושה על דעת אביו' [וכדלהלן] צריך לומר שאסור רק כאשר עושה לדעתי. ובאמת כך הרמב"ן להדיא כתב 'לדעתנו וברצוננו'. אומנם באבן עזרא מבואר לכאורה שתמיד צריך להפרישם, אך אפשר שבדבריו 'דבר שהוא אסור לך לעשותו', כוונתו שלא יעשה מלאכתך'⁵⁸.

ולכאורה זה דין מיוחד בשבת ששביתת הבן על האב (לפחות כשזה לדעתנו וברצוננו), ולא שייך ללמוד מכאן לשאר איסורים שהרי שבת חמירא טפי, וממילא נראה שכשהגמרא תירצה למאן דאמר אין ב"ד מצווין שהמשנה איירי בלדעת אביו, הסיבה שאסור זה מהפסוק הנ"ל. ונראה לומר שהסיבה שברור לגמרא שהלימוד הוא דווקא כשעושה לדעת אביו, זה מדין בהמה שכתוב בפסוק, שהאיסור דווקא כשעושה הבהמה מלאכה בשבילך (דלמונעה זה צער בשבילה ולא מנוחה⁵⁹), או שסברה כמכילתא שלמדה מ'אתה' שצמוד ל'בנך'.

57. והראב"ה (ח"א שבת סי' רנז) בהקשר לגמרא בשבת קכא אחר שסיים לבאר ציטט את המכילתא שלנו.

58. ולגבי הגמרא בשבת שיוצא שהאיסור רק לדעת האבא, יש לומר כפי שביארנו בחינוך לעיל הערה 56.

59. תוספות שבת קכב ע"א בשם המכילתא (הנ"ל בהמשך "ובהמתן למה אני צריך אם לימד שלא יעשה בה מלאכה הרי כבר נאמר לא תעשה כל מלאכה מה תלמוד לומר ובהמתן לא ישכיר אדם בהמתו לגוי ולא ישאלנו ושלא תצא במשוי בשבת >כול ירכין לה יתר ותאכל

ובאמת כמה אחרונים הלכו בכיוון זה, ואחד המרכזיים זה המשכנות יעקב (חאו"ח סי' קיח) שכתב בצורה חד משמעית שיש איסור דאורייתא מפסוק הנ"ל ונקט שהגדר מאוד מחמיר, שכמעט תמיד יעבור האבא באיסור תורה, ועיין שם [ויעיין עוד בשבט הלוי ח"ו סי' לח, וכן בח"ז סי' קד⁶⁰].

אומנם יש בביאור זה דוחק, דהנה המשנה (שבת קכא ע"א) כותבת "נכרי שבא לכבות, אין אומרים לו כבה ואל תכבה - מפני שאין שביתתו עליהן. אבל קטן שבא לכבות אין שומעין לו, מפני ששביתתו עליהן", והגמרא אחר ביאור ר"י שאיירי 'בקטן העושה על דעת אביו' ממשיכה "דכוותה גבי נכרי - דקא עביד לדעתיה דישראל, מי שרי? נכרי לדעתיה דנפשיה עביד". והנה בפשטות יש כאן הנגדה בין הגוי לקטן, שגוי לא צריך להפריש כי עושה לדעת עצמו ואילו קטן צריך להפריש כי עושה על דעת אביו, ולא נראה שיש כאן עניין מיוחד של לאו שקאי על האבא, ועל דעת אביו זה רק היכי תימצי שעושה על דעת ישראל, והיינו שמדובר בבית של אביו. כמו כן ביבמות מביאים כנ"ל כחלק מהבירור האם ב"ד מצווין להפריש או לא, ושם יותר מתבקש שיאזכרו את הלאו המיוחד שקיים אם לכך הכוונה, ובפשטות משמע שמדובר באותו מישור של איסור והיינו שמכיוון שעושה לדעת אביו הוא כלמיספי ליה בידיים. כמו כן בסתימות הגמרא בת"ש לפני ב'לא יאמר אדם לתינוק הבא לי מפתח...!', וכן עצם הסיפור

ויאחז לה עשבים ותאכל תלמוד לומר אתה. יכול יחזר אחריה שלא תהיה תולשת ועוקרת תלמוד לומר אתה מה אתה מדעת עצמך מלאכת עצמך אף היא מדעת עצמה מלאכת עצמה" (ועוד ראשונים).

60. וז"ל שם בסוף דבריו: "אנקוט חומרי מתניתא ודעות הפוסקים בזה: א. פשטות המכילתא וכהבנת רש"י ורמב"ן עה"ת ורמב"ן ורשב"א שבת קנג ובר"ן שם יראה דזה אסור דרך ודאי מן התורה. ב. דעת הגאון בית אפרים י"ד סי' ס"ב דאינו אסור רק מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. ג. לפי מה שמצדד הגאון הר"מ ובשר"ת או"ח סי' ג' י"ל דהוא ספיקא דדינא דאורייתא. ד. דעת מרן החתם סופר בתשובה הנ"ל לדעת הה"מ אסור רק בדרך מחמר ולהרשב"א אפילו בעושה על דעת אביו, ולפי מה שכתבתי בעזה"י העיקר להלכה דגם העושה על דעת אביו. ה. הגאון משכנות יעקב בתשובה או"ח סי' ק"ח הרעיש על מה שהעולם מקילין בזה ומצווין לבניהם הקטנים לעשות מלאכה עבורם דנוגע לאיסור תורה, וכתב דגם במצוה לעשות איסור דרבנן אסור על כל פנים למעשה. ו. ולכל הגדולים הנ"ל פשוט מיהת דדוקא קטן העושה על דעת אביו לא קטן העושה על דעת אחרים - מלבד הגאון אמרי בינה הל' שבת סי' ז' דדעתו דגם קטן העושה על דעת אחרים אסור מן התורה, והגאון אחיעזר ח"ג סי' פ"א חולק על זה בחזק יד, ועיין גם כן במשנה ברורה בשער הציון סוף סי' של"ד בזה. איברא למה שכתבתי למעלה בשם הגאון ר' חיים דאין זה אלא דין דלא ספינן בידיים דשבת יש מקום דנוהג גם בשאר אדם לא אביו דוקא, ואמנם יש לחלק בזה דלא ספינן ממש שייך גם בשאר אדם משא"כ ע"ד אביו הוא חומרא דשבת דנוהג באב דוקא".

של המפתחות, וכן בגמרא שבת קנג שאומרים לתת לקטן, ובכל הדברים הללו בפשטות יתכן גם בבנו. ועוד שחסר שהגמרא לא תכתוב בצורה ברורה שיש לאו מיוחד על האבא בשבת עם גדרים שונים שזה נפקא מינה עצומה לדינא.

סתירה בדברי הרשב"א ודקדוק על דברי הגמרא 'קטן העושה על דעת אביו'

והנה הרשב"א (שבת קנג ע"ב) כותב "ואוקימנא בגמרא בקטן העושה על דעת אביו, כלומר ועובר בזה משום לא תעשה מלאכה אתה ובנך". אולם מאידך ברשב"א ביבמות (קיד ע"א ד"ה ר"י) משמע שלומד משבת ש"על דעת" אסור גם בשאר איסורים (וכן נראה שלא מבדיל בן אבא לבי"ד) שהרי כותב "ועוד קשיא לי דהא תניא הכא לא יאמר לו הבא לי חותם והבא לי מפתח, והתם כיון דמפר לה בעל הרי זה כאלו אמר לה קומי אכולי, ואפילו בעושה על דעת אביו אמרינן הכא דמצווין להפרישו, כדאמרינן גבי קטן שבא לכבות אין שומעין לו דאוקימנא בעושה על דעת אביו". וכן רואים בשבת (קכא ע"א) שכותב "והכי קאמר שמעת מינה קטן אוכל נבלות בי"ד מצווין להפרישו ואפילו בדרבנן?! ואסיקנא בקטן העושה על דעת אביו וכיון שכן אפילו בדרבנן נמי מפרישין דהוה ליה כמו שצוהו אביו לעשות, ואפילו לפי מה שכתבתי אני ביבמות דלדין דקיימא לן דאפילו בדאורייתא אין בי"ד מצווין להפרישו, באיסורי דרבנן ספינן ליה בידיים, הא לא קשיא לי דכיון דעביד לצורך אביו ולא לצרכו אסור, אבל לצורך עצמו שרי, וכבר כתבתיה שם בארוכה בסייעתא דשמיא", גם כאן רואים בבירור שעניין 'על דעת אביו' היינו שהווי כספי ליה בידיים.

והנה יש לעיין בתירוץ ר' יוחנן 'בקטן העושה על דעת אביו', דאם הכוונה שהאבא מחויב להפריש מדין 'לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך', אם כן מדוע המשנה כתבה לשון רבים 'אין שומעין לו' 'שביתתו עליהן' [אומנם כמה ראשונים גרסו 'שביתתו עליך'], כמו כן ההנגדה של המשנה בין גוי שבא לכבות שאין שביתתו עליהן לעומת קטן שכן, משמע שמדובר על הישראל ולא על האבא של הקטן, דאחרת זה הנגדה לא טובה.

ביאור דברי הגמרא, ועל פי זה ישוב הסתירה בדברי הרשב"א
ולכאורה צריך לבאר בגמרא באחת משתי דרכים: א. 'אביו' לאו דווקא והוא הדין אחר, וזה כלל לא קשור לאיסור 'לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך' [וכפי

שהרבה ראשונים הבינו⁶¹], וזה שנקטו 'אביו' זה דוגמא בעלמא ופשוט בדרך כלל ההנחה שהקטן עושה על דעת אביו. **ב.** אביו בדווקא לאפוקי אחר, והוא עובר איסור במלאכת בנו ולכן אנן צריכין להפריש הקטן מכך. וכך באמת רואים/משמע בהרבה ראשונים⁶². ולפי ביאור זה או שיש כאן הלכה מיוחדת לשבת מדין 'לא תעשה כל מלאכה...' או שזה הלכה בכל התורה שהאבא חייב בחינוך בנו ועובר איסור בכך שבנו עושה איסור על דעתו.

ומעתה יש ליישב את דברי הרשב"א, בדף קכא בעיקר הסוגיה, העלה בתחילה את ביאור התוספות שאירי באיסור תורה, ואחר כך כתב שלא צריך לכך, ויש לבאר שזה שאלה בתמיהה שיוצא שאף בדרבנן יש להפריש ודלא כמאן. ואז התשובה שעושה על דעת אביו, וחשיב כמו⁶³ שמצווהו, ואף שאירי באיסור דרבנן אסור כי הוי לצורכנו. ואילו בדף קנג בא להוכיח [איירי שם במחמר] שנותנים לקטן לעשות רק איסור דרבנן של מחמר, שאילו איסור תורה הוי אסור משום קרא 'לא תאכלום- קרי ביה לא תאכלום', ומוכיח כך מהברייתא שמובא ביבמות, ואז מסיים במשנה של קטן ומבאר לפי ביאור התוספות שמדובר באיסור תורה [שהרי כותב שעובר משום 'לא תעשה...' וזה נכון רק אם

61. רש"י (יבמות קיד ע"א- שכותב "דהוה כאילו הוא מצווה לעשות", ודי ברור דהיינו למיספי ליה בידיים, בפרט שאם היה כאן איסור מיוחד של 'לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך' היה מתבקש שיאמר זאת, עוד בה שממשיך ומסביר שבמפתחות של רב יצחק לא הכירו בדעתו שנוח לו, והרי שם ודאי לא איירי בדין מיוחד שהרי ממקרה זה הגמרא הוכיחה דסבירה ליה לר' פדת שאין ב"ד מצווין), רמב"ם (מאכלות אסורות פ"ז הכ"ז-כ"ח) [מדבר גם על חילול שבת של קטן וכשמגיע לאבא כותב רק שיש מצוה לחנכו בקדושה. כמו כן דוחק גדול לומר שסבירה ליה שיש לא תעשה גמור מפסוק זה וישמיט זאת, בפרט שהזכיר זאת בעניין מחמר (שבת כ, ב)], ר"ד (פסקים שבת קנג ע"ב), ריא"ז (פסקים שבת פרק טז אות ד), מאורות (שבת קכא ע"א), מהר"ם מרונטבורג (שו"ת ח"ג סי' ר), מאירי (שבת קנג ע"א ד"ה לא היה), ריטב"א (שבת קנג ע"ב ד"ה והוי יודע), ר"ן (שבת קנג ע"א ד"ה איכא דאמרי), המיוחס לר"ן (שבת קכא ע"א ד"ה בקטן העושה), נימוקי יוסף (יבמות דף מב ע"א מדפי הר"ף) רבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה נתיב א ח"א דף יג טור ג), ספר הבתים (שערי בשר וחלב שער שנים עשר- מכך שלומד משבת לאכילת דברים אסורים). [כל הראשונים שלא כתבתי את הראיה שסבירה להו הכי, הראיה היא מכך שקישרו בין דין 'לא תאכלום' לדין של קטן העושה על דעת אביו].

62. רמב"ם (שבת פ"ב ה"ז), ראב"ן (שבת סי' שסג), רבינו פרחיה (שבת קכא ע"א), אור זרוע (הל' שבת סי' לו), אורחות חיים (ח"א הל' שבת אות רט), אהל מועד (שער השבת שער ז), ספר הנייר (הל' שבת).

63. ולא ממש, ונפקא מינה שבדאורייתא אין בכך איסור תורה של 'לא תאכלום'.

עושה הקטן איסור תורה], וכנראה מפני שזה יותר פשוט בגמרא⁶⁴, ולפי זה מבאר שהתירוץ 'בקטן העושה על דעת אביו' זה מצד שהאבא עובר על איסור תורה של 'לא תעשה כל מלאכה' ולכן אנו צריכים להפריש את הקטן [ונראה שהסוגיה שם עוררה את הרשב"א לבאר כך, שהרי היא בדיוק דנה באיסור מחמר שנלמד מהפסוק של הציווי על האבא 'לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך... ובהמתך']. ובכך בא הרשב"א להחריף שרואים שאפילו כשאין אמירה לקטן לעשות את המלאכה אם עושה זאת על דעת אביו יש לננו להפרישו [בגלל האיסור שעל אביו], ואם כן ודאי לא שייך שנאמר לו אנו לעשות איסור תורה. [וביבמות (קיד) שביאר שמדובר בדאורייתא אליבא דר' יהודה ומאיך השווה זאת לענין הפרשה מאיסורים הכללי, יש לומר מכיוון ששם הפשט של הסוגיה שהנידון הוא הפרשה מאיסורים, ואם כן משמע שגם כאשר עושה לדעת אביו מבינים שיש צורך להפריש, ואף שזה לא ממש למיספי ליה בידיים וממילא אין איסור תורה של 'לא תאכילום', עדיין חז"ל הצריכו להפריש כי דמי לכך].

אפשרות נוספת שיותר נראית בביאור דברי הרשב"א

ועתה חשבתי שאולי מבין הרשב"א ש'בנך' לאו דווקא והוא הדין כל קטן⁶⁵, וכמו 'בהמתך' שלא דווקא והוא הדין בהמה של ישראל אחר [וכדמוכח ברשב"א עצמו שם שמביא את הרמב"ן שביאר שהגמרא לא הקשתה והלא מצווה על שביתת בהמתו במקום והלא מחמר, מכיוון שהיה אפשר להעמיד בחמור שאינו שלו] וממילא יוצא שיש כאן לימוד שאסור שהקטן יעשה על דעת גדול וממילא אסור לגדול שיאמר לו לעשות. ובאמת נוח לומר כך שהרי הרשב"א פותח בלבאר שהאוקימתא של הגמרא גבי הגדול באיסור דרבנן של מחמר 'הוא הדין כשהוא נותנו לחרש שוטה וקטן', ואם מדובר דווקא על בן איך נסיק גם לחרש ושוטה? [ולא מרווח מה שכתבנו שלימוד הרשב"א זה מסברה, שסוף סוף יש לדחות שאנו חוששים לאיסור תורה של האבא ואילו של הקטן עצמו לא אף אם נצווהו, וגם לשון הרשב"א 'ולעיל נמי תניא קטן שבא לכבות... משמע שיש כאן

64. ובאמת ביבמות (קיד ע"א) כותב שמשמע שהוי דאורייתא וכדעת ר' יהודה.

65. ובאמת האמרי בינה (שבת ס' ז) אכן כתב 'ובעושה על דעת אביו דאז דעת ומחשבת אביו מצרפינן למעשיו של החרש שוטה וקטן והוי כאילו עושין מעשה מלאכת מחשבת. ואף אם עושה על דעת אחר שאינו אביו גם כן אסור דכיון דעושה על דעת אחר מצרפינן מעשה שלו למחשבה של האחר ואסור דאתעבד מלאכה על ידו'. וכן הערוך לנר על הגמרא שלנו ביבמות כתב "ובודאי בנו לאו דוקא דהוא הדין אחר כמו שאסור לישראל לעשות מלאכה גם בבהמת ישראל אחר".

אותו סוג ראייה כמו הברייטא שהביא קודם [לא יאמר אדם לתינוק...]. ועוד בה שדוחק לומר שהגמ' כתבה בסתמא 'קטן' וכוונתה בדווקא לבנו.

ובאמת מצינו בספר החינוך (מצוה כא) שכתב בעניין סיפור יציאת מצרים בליל הסדר "ומה שאמר הכתוב לבנך, דלאו דוקא בנו, אלא אפילו עם כל בריה". וכבר ציטטנו את דבריו של הרשב"א בשבת וביבמות שמשווה את דין עושה על דעת אביו לדין של אין ב"ד מצווין להפריש.

ובאמת בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' נט) רואים שכל עניין 'עושה על דעת אביו' זה בא בהנגדה לעושה על דעת עצמו ולא מצד שזה דווקא אביו, הובא לשונו בהערה⁶⁶. וביותר בדבריו בשו"ת החדשות (מכתי' סי' כד) שפותח שם בעניין שביתת בהמה ושיש ק"ו להקל משביתת הקטנים וכלימוד 'לא תאכילום' שרק בידיים אסור, ושאונו לומדים זאת מהסיפור של המפתחות עם ר' פדת, וממשיך שזה הטעם שאין אנו מצווין להפריש עבד ערל ואפילו כשעושה מלאכתנו לדעת עצמו וכמו בשביתת הקטנים "וכדמוכחי מפתחות דר' יצחק, ולא נאסר אלא כשעושה לדעתנו, וכדתנן קטן שבא לכבות אין שומעין לו, ואוקימנא לה בפרק כל כתבי בעושה על דעת אביו, וה"ה לעבד ואמה התושבים". והנה שביתת בהמה מפורש בפסוק, וכן מלאכת העבד ואמה [באותו פסוק שלנו 'לא תעשה כל מלאכה... עבדך ואמתך'], ועם כל זה משווה לגדרי קטן שלא דווקא בנו, ולכאורה על כרחך ראה הרשב"א את הלימוד מהפסוק 'לא תעשה כל מלאכה... בנך' שלא דווקא בנו ושגדר האיסור שווה לגדר הידוע של 'לא תאכילום'⁶⁷.

66. ז"ל: "נראה לי שאילו היה העבד או השפחה עושין מלאכת רבן שלא מדעתו וניכר שאינן עושין לדעתו שהוא מותר ואינו מצווה להפרישו. דומיא דקטן שאין ב"ד מצווין להפרישו בעושה על דעת עצמו. ובעושה על דעת אביו מפרישין אותו כדאיתא בפרק כל כתבי הקודש (דף קכ"א). ולא אסרה תורה גר תושב ועבד ואמה במלאכת ישראל אלא בשיש אמירה דישראל או שעושין על דעת ישראל. וכדאמרין בפרק כל כתבי הקודש קטן שבא לכבות אין שומעין לו. ואקשינן שמע מינה קטן אוכל נבלות ב"ד מצווין להפרישו. ופרקינן בקטן עושה על דעת אביו. ואקשינן מכלל דנכרי נמי בעושה על דעת ישראל אמאי אין אומרין לו אל תכבה. ופרקינן גוי אדעת דנפשיה קא עביד... אבל [עבד ואמה] בשל אדון כיון שהן כבושין תחת האדון על דעת האדון הן עושין וזה נראה לי נכון", עכ"ל ק.

67. אולם יש לעיין לפי כל זה [שאינן חילוק בין גדר הלאו של שבת לגדר הלאו של לא תאכילום] מדוע צריך פסוק בשבת, הרי כבר יש לנו בניין אב לכל התורה מדם שרצים וטומאה? ובאמרי בינה (דיני שבת סי' ז) ביאר שמכיוון שבשבת יש צורך במלאכת מחשבת ולקטן אין דעת ממילא אלמלי ריבוי הפסוק היינו סבורים שאין בכך איסור. אומנם האחיעזר (ח"א סי' פג) הקשה על דבריו ובעיקר שלעניין גדר מלאכת מחשבת כן יש לקטן דעת, וכתב "ושמעתי מאלופי ומיודעי הגאון ר' חיים מוולאזין [בשבט הלוי (ח"א סי' ק) כתב 'כנראה מהגר"ח

היחס בין מה שביארנו ברשב"א לשאר הראשונים שהזכירו את הלימוד של 'אתה ובנך'

והנה באבן עזרא רמב"ן וחינוך, נראה די ברור שהבינו שיש כאן לאו מיוחד על האבא ודלא כביאור השני ברשב"א. אך לכל אחד מהם גדר שונה: לאבן עזרא- האב חייב בכל מצב להפריש את בנו כשרואהו עושה מלאכתו. לרמב"ן- האיסור רק כאשר 'לדעתנו וברצוננו'. לחינוך- האיסור כאשר עושה את מלאכת האבא [יעויין בהערה 56]. ברש"י יש לבאר כביאור השני ברשב"א כדי שלא תהיה סתירה מדבריו ביבמות [יעויין בהערה 61]. בר"י מלוניל נראה שיש כאן איסור מיוחד על האבא ואין הכרע האם גדרו שונה מהדין הרגיל של 'לא תאכילום', אומנם מדבריו בהל' טומאה (א ע"א מדפי הר"ף) יש להסיק שגדרם שווה שכותב "תניא אמור ואמרת, דהוי סגי בחד לריבוי שמוזהר האב שלא יניח לבן להטמא למתים אע"ג דבשאר איסורין אין מוזהר על הבן כדתנן (שבת קכ"א ע"א) נכרי שבא לכבות אין אומרין לו כבה ואל תכבה ובקטן שבא לכבות שאומרים לו אל תכבה מוקמינן לה בקטן העושה על דעת אביו הא לאו הכי לא אסרינן ליה אבל בטומאה מוזהר מריבויא דקרא", הנה השווה את שבת לשאר איסורים⁶⁸. וכמו כן ביראים⁶⁹ ההבנה שנראית לי בדבריו זה שדין האכלה בידיים ו'לא תעשה כל מלאכה' זהים (וכר"י מלוניל), שכן נראה שאת הגמרא ביבמות הבין שעוסקת לפי גדרי אין ב"ד מצווין, ורק משליך את היוצא משם על הפסוק כפי שהמכילתא דרשה. [ולדבריהם התורה רצתה להוסיף איסור על האבא כדי שיותר יזהר בכך שסוף סוף זה בנו, וכן שיותר מצוי אצלו שבנו יעשה על דעתו].

סאלאוייטשק ז"ע- כנראה בתשובה שם] דלהכי איצטריך קרא דלא תעשה כל מלאכה אתה ובנך דמשום לאו דלא תאכילום לא הוי אלא איסור בעלמא כשאר איסורים משאין כן משום לא תעשה כל מלאכה הוי איסור דשבת דחמיר כדאיתא ביבמות ו' שאני לאוי דשבת דחמירי ופירש רש"י דקיימא לן מחלל שבת כעובד עבודה זרה".

68. ויש להוסיף שהגדר שלו לעושה על דעת אביו (שיובא להלן) הוא מאוד מצומצם ומסתבר שחשיב כמו למיפסי בידיים.

69. וז"ל: "תניא התם במכילתא בנך ובתך אלו הקטנים שאתה מוזהר על שבייתם אתה אומר אלו הקטנים או אינו אלא הגדולים אמרת והלא כבר מוזהרים הם מה תלמוד לומר בנך ובתך אלו הקטנים והיינו דתנן בשבת פרק כל כתבי הקדש (קכ"א ע"א) קטן שבא לכבות אין שומעין מפני ששבייתתו עליך. וביבמות פרק חרש (קיד ע"א) מוקי לה ר' יוחנן בקטן העושה לדעת אביו אבל אם אינו עושה לדעת אביו אין אביו מוזהר על שבייתו כדאמרין ביבמות קטן אוכל נבלות וטריפות אין ב"ד מצוין להפרישו. ובנך ובתך דקרא נמי דמוקמינן בקטנים בקטן העושה לדעת אביו שיודע שנוח לו לאביו ומתוך שאביו חפץ בעשותו עושה".

ובשאר הראשונים נראה שאין מניעה מלבאר כפי שביארנו בביאור השני ברשב"א.

הדעות השונות בראשונים לגדר של 'עושה על דעת אביו'

ולפני סיום יש לברר מה בדיוק הגדר של 'עושה על דעת אביו', ומצינו כמה ביאורים שונים בראשונים: רש"י כתב ביבמות⁷⁰ "שהתינוק צופה באביו ורואה שנוח לו בכך ואביו עומד עליו דהוה כאילו הוא מצוהו לעשות" [ומביאו המהר"ם מרוטנבורג (בשו"ת ח"ג סי' ר), הנמ"י (יבמות מב ע"א מדפי הר"ף), והריב"ש (סי' תעט)]. וכן הר"ד בפסקיו (שבת קכא ע"א) כתב על זו הדרך וז"ל: "פירוש, שאביו שם, ורואה הקטן שנוח לו לאביו, ועושה כדי לעשות נחת רוח לאביו" [וכעין זה בריא"ז שם (פרק טז אות ד)].⁷¹

הר"י מלוניל (שבת מה ע"א מדפי הר"ף) כותב "אם הקטן יש בו דעת שיוודע שאביו יקללנו או יכנו לאחר כן כאשר לא כבה אותו, חייב האב לומר לו אל תכבה מפני ששבייתו מוטלת עליו כדכתיב אתה ובנך ובתך, וזה הבן המכבה לא היה מכבה אלא בעבור אביו". ויש להבין מה הצורך הזה שאביו יעשה לו משהו רע אם לא יעשה, ומשמע שלדעתו האיסור הוא רק כשעושה מתוך פחד / התבטלות לאביו, אבל אם עושה כי יודע שניחא לאביו בכך, לא נאסר כי עושה

70. אומנם בשבת (קכא ע"א) כתב קצת שונה וז"ל: "בקטן שידע להבחין שהכבוי זה נוח לאביו, ועושה בשבילו". והבית יוסף (או"ח סי' שלד) עמד על הסתירה לכאורה בדבריו ובתחילה ביאר שבשבת התייחס רק כלפי זה שצריך שידע להבחין דאלמלי כן מותר אפילו כשעומד עליו. אך ממשיך וכותב "ויותר נכון לומר דבדליקה מסתמא מרגיש הקטן שעושה נחת רוח לאביו בכיבוי הילכך אף על פי שלא הראה לו אביו דניחא ליה בכיבוי מסתמא לעשות נחת רוח לאביו הוא עושה וצריך למחות בידו... אבל בפרק חרש שההיזק הוא אבידת מפתחות שהוא דבר שאינו נראה לעינים כתב בעושה על דעת אביו שהתינוק צופה באביו שנוח לו בכך כלומר לא דמייא דליקה לאבידת מפתחות דהתם בדליקה מאחר שיש בו דעת להבחין ודאי מן הסתם צופה ויודע שנוח לאביו בכך וכיון שאביו שם ואינו מוחה בידו הוי כמצווהו לעשות". ובכל אופן רואים שאיירי כאשר אביו שם ולכן שייך שהוי כמצווהו.

71. ובספר הבתים (שערי בשר וחלב שער שנים עשר) כתב "וביארנו המבארים על דעת אביו שאביו עומד עליו ועושה עצמו כאלו אינו רואה", ונראה שהגדרתו היא כעין הנ"ל, שהאבא עומד עליו וברור לקטן שאביו רוצה שיעשה את מעשה הכיבוי, אלא שהאבא עושה עצמו כאילו לא רואה כדי שיחשב שאינו מצוהו, או כדי להתחמק מהצורך למנוע אותו.

מרצונו ולא בעל כרחו. וכך נראה בפירוש קדמון מבית מדרשו של רבינו פרחיה (שבת קכא ע"א)⁷².

הראב"ן (שבת ס' סג) כתב "דשמע מאביו דניחא ליה דליכבה". **בספר הנייר** (ב. הל' שבת) כתב "קטן הבא לכבות אין שומעין לו, ודווקא בעושה ברשות אביו". **הריבב"ן** (שבת קכא ע"א) כתב "וכגון שיכיר הקטן דניחא ליה לאבוה במאי דעביד". **הרשב"א** (יבמות מח ע"ב) כותב "דעבד העוסק במלאכת בעליו בשבת חייב להפרישו לפי שהעבד לעולם עושה על דעת רבו וכאותה שאמרו בשבת (קכ"א א') קטן שבא לכבות אין שומעין לו ואוקימנא בקטן העושה על דעת אביו", מדויק שגם בבן אם עושה בשביל האבא נאסר גם בלי שיאמר לו או ירמז או שיהיה שם. **רבינו פרחיה** (שבת קכא ע"א) כתב "שיש בו דעת להבין שאביו רוצה בכיבוי זה האש והוא מכבה מדעת אביו".

הנראה להלכה בחיוב האב על בנו במלאכת שבת

להלכה בדין זה של שבת, נראה שיש מקום להקל לגרום [באופן שלא נחשב למיספי ליה בידיים] לבנו **שלא** הגיע לחינוך (של שבת) לעשות מלאכה דאורייתא, כאשר לא הראה-מראה לבנו שום סימן שניחא ליה שיעשה את המלאכה. שהרי השר"ע לא כתב שיש דין מיוחד בשבת של 'לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך'⁷³ וכדעת הרמב"ם, וכן הרי"ף השמיט [ואף לא מופיע בהלכותיו האמירה 'בקטן העושה על דעת אביו' - אולם הבית יוסף בס' שלד ביאר שאפשר שסבירה ליה שכל קטן עושה על דעת אביו] ועוד ראשונים וכנ"ל. ובנוסף בגמרא פחות נראה שיש גדר מיוחד של חיוב הפרשת האבא את בנו וכפי שכתבתי לעיל. ולפי זה שאין לאו מיוחד בשבת [ולפחות לא גדר מיוחד] מתבקש שהאיסור רק כאשר האב עומד על הבן או לפחות שהבין מאביו שניחא ליה בעשיית המלאכה, דאחרת קשה לקרוא לזה למיספי ליה בידיים⁷⁴. וכמו כן הרבה

72. וז"ל: "בקטן שהוא מפחד מאביו. ובלבו שְׁקָל מה שהוא מתירא מאביו, וכשהוא עתה מכבה אינו [עושהו אלא בשביל] אביו. ולפיכך אין מניחין אותו לכבות. אבל בקטן טיפש שאין בלבו מורא מחמת אביו אם בא לכבות אין מונעין אותו, שאינו עושה [לדעת אביו]".

73. ויעוין בפתחה ליביע אומר ח"ט שהאריך בסמכות הגדולה של השר"ע בשם הרבה אחרונים.

74. אולם עדיין אין זה מוכרח, דיש מקום לומר שעצם זה שהקטן עושה בגלל שסבור שאביו רוצה בכך, כבר חשיב כהאכלה בידיים, שסוף סוף זה שהקטן סבור כך זה בעקבות רשמים שקלט מאביו מהעבר, ואף שבמקרה הזה לא היו אך עדיין יש מקום להתחשב ברשמים הקודמים ולהחשיב שהאבא גרם לכך שיעשה את האיסור. ובאמת כך נראה שהרשב"א הבין, שהרי נקטנו כעיקר בדבריו ש'עושה על דעת אביו' שווה לגדר 'לא תאכילום', והוא נוקט

ראשונים להדיא כתבו ש'עושה על דעת אביו' זה דווקא כשעומד שם ומראה לו שניחא לו בעשיית המלאכה וכו"ל. ועוד בה שיש דעות שהתורה אסרה להאכיל בידיים רק בהגיע לחינוך [תרומת הדשן (סי' סב), הכסף משנה (שביתת עשור א, ה) בדעת הטור, ויתכן שגם הרמב"ם סובר כך], ולדבריהם אפשר שגם אם יש לאו מיוחד בשבת של 'לא תעשה כל מלאכה' הוא נאמר רק בבן שהגיע לחינוך. אולם ודאי שנכון מאוד להחמיר כשעושה לצורך אביו⁷⁵, דסו"ס יש כאן חשש איסור תורה, וזה לא מוחלט שלפי השו"ע שרי⁷⁶, וגם הסברה שהאיסור רק בקטן שהגיע לחינוך מחודשת ולא דרשינן טעמא דקרא, ולא מצינו שאחד מהראשונים שהזכיר את האיסור של שביתת הבן מהפסוק, יאמר זאת.

ובמקום מצוה יש יותר מקום להקל שכן כתב התוספות בפסחים (פח ע"א) "ואור"י דהתם [ביבמות] ילפינן מלא תאכלום ולא אסור אלא דומיא דשרצים ונבילות אבל כהאי גוונא [של צירוף קטן לחבורת פסח] דאיכא חנוך מצוה שרי", והרבה אחרונים צירפו דעתו להקל.

כמו כן יש מקום להקל במקרה שלא ברור שהבן יעשה-עושה לצורך אביו⁷⁷. אומנם כאשר הגיע לחינוך למצוות שבת ודאי יש להחמיר, די ש כבר לדון שמא כבר ב"ד מצווין להפריש כדעת התוספות בשבת ועוד, וכן שהרמב"ם פסק

שעושה על דעת אביו היינו שעושה לצורך אביו גם בלי רמזים מאביו. ולמרות זאת לעניות דעתי בפשטות יש להניח שלא חשיב האכלה בידיים כל עוד לא מצינו זאת בראשון להדיא. 75. אולם אם לא, נראה פשוט לכאורה שאין איסור שהרי הגמרא להדיא כתבה 'בקטן העושה על דעת אביו' [ומהלשון גם מוכח שלא כל קטן עושה על דעת אביו וכו"ל], וכן המכילתא כתבה 'מדעת עצמן מלאכת עצמן' [וגם יש כמה אחרונים שנקטו שבלי שהקטן עושה על דעת גדול אין כלל איסור של מלאכה, שהרי מלאכת מחשבת אסרה תורה]. אלא שלפי האבן עזרא והחינוך גם בלי דעת האב אסור מהתורה כל עוד עושה מלאכת האבא, וכדאי לחוש לדעתם. אולם אם לא ברירא דחשיב מלאכת האב או במלאכה דרבנן יש להקל בשופי.

76. בפרט שפסק בסימן שלד סעיף כה בפשיטות שצריך למחות בקטן, ומשמע בכל קטן וכהצעת ביאורו בדעת הר"ף והרא"ש שהשמיטו שמניחים שכל קטן עושה על דעת אביו. ובפשטות זה נכון רק אם מגדירים שדי בכך שהקטן עושה לצורך אביו. אולם שמא מבין שמדובר כשהאבא נמצא שם כפי שביאר בדעת רש"י, וכן הרי לא הזכיר בנו והביא בבית יוסף בשם רבינו ירוחם שגם על דעת גדול אסור, וגדול ודאי נמצא שם. וצ"ע.

77. שכן יש ספק ספיקא שאין איסור, ספק אם עושה זאת לצורך אביו, ואף אם כן, שמא כדעת רש"י וסיעתו והדומים לו ש'עושה על דעת אביו' היינו דווקא בכגון שנמצא שם ומראה לבן שנוח לו.

(מאכלות אסורות פ"ז הכ"ח) "מצוה על אביו לגעור בו ולהפרישו כדי לחנכו בקדושה שנאמר חנוך לנער ע"פ דרכו", ואחרה אחריו השו"ע (סי' שמג⁷⁸).

סיכום

במאמר זה פתחתי בכך שמפשטות הגמרות נראה שהלכה כמאן דאמר אין ב"ד מצווין להפרישו ואכן רוב ככל הראשונים כך פסקו. ביסוד מחלוקתם הבאתי את ביאור ר' אלחנן וסרמן הי"ד שנחלקו האם התורה מצווה עלינו למנוע את הקטן מלעשות איסור שהוי לו תקלה, או שהתורה מצווה להפריש רק מישהו שמוזהר מלעשות את האיסור. והעלתי אפשרות אחרת שיסוד מחלוקתם זה האם בכלל יש חלות של מעשה איסור לקטן [אומנם כאשר עושה איסור במזיד לכולי עלמא הוי תקלה וממילא יש להפרישו].

הארכתני בביאור דעת הר"ף ונקטתי שפסק כמאן דאמר ב"ד מצווין להפרישו [ויש ללמוד בקל וחומר מדין חינוך למצוות עשה], והעליתי שש סיבות אפשריות שגרמו לר"ף לפסוק כך.

בדעת הרא"ש יש מבוכה גדולה, העליתי שבפסקים נקט שב"ד מצווין להפרישו ושכך יש לנקוט בדעתו. אומנם שוב העליתי אפשרות ליישב כל דבריו, שלעולם פוסק שאין ב"ד מצווין להפריש אך זה דווקא בקטן שלא הגיע לחינוך אולם כשהגיע לחינוך מחוייבין להפרישו מדין חינוך מדרבנן [וכדעת התוספות]. הבאתי את דברי הטור בהל' טומאת כהנים שחלק על הרמב"ם ודבריו טעונים ביאור. הקשתי על ביאור הבית יוסף ועל עוד ביאורים שבאחרונים, והעליתי ביאור מחודש שלעניות דעתי יותר מתיישב בדברי הטור בהתאמה לדברי הגמרא.

אחרי כל זאת הבאתי את דברי המכילתא שאנו מוזהרים מהפסוק שהקטן לא יעשה מלאכה בשבת, ועוד ראשונים רבים שנקטו לימוד זה. נקטתי לפום ריהטא שיש כאן דין מיוחד בשבת שלא קיים בשאר מצוות וחל על האבא, ושכך פסק המשכנות יעקב ועוד אחרונים. הבאתי סתירה בדברי הרשב"א ויישבתי בשתי אופנים: א- שאכן יש דין מיוחד בשבת. ב- דין שבת זהה לשאר איסורים [כאשר השני יותר מיושב בדבריו ושכך יש לבאר ברש"י]. ציינתי להרבה ראשונים (13) שנקטו שאין מצוה מיוחדת בשבת לעומת שאר דיני התורה [וכנראה לא פסקו

---

78. ויש להעיר שהשו"ע שינה קצת והשמיט את סוף דבריו וז"ל: "אביו מצווה לגעור בו להפרישו", ולדבריו ברור שיש כאן ציווי גמור ומוחלט על האב, אולם בדברי הרמב"ם יש מקום לומר שהוי הוראה כללית לחנכו בקדושה, וממילא יש יותר מקום לשיקול הדעת ולהוראה חד פעמית להקל.

את המכילתא, דסבירה להו שמכך שהגמרא דידן לא הביאה לימוד זה משמע שזה רק אסמכתא בעלמא וכביאור הבית אפרים יעויין בהערה 53]. ציינתי לכך שהאבן עזרא הרמב"ן והחינוך ביארו שיש כאן איסור מיוחד על האבא בשבת אך יש הבדל ביניהם בגדר האיסור. בדעת היראים והר"י מלוניל ביארתי שיש כאן אומנם איסור מיוחד על האבא אך הוא זהה בגדרו ללאו של 'לא תאכילום'. בשאר הראשונים אפשר שגם כן סברו כמו הביאור השני ברשב"א. וכתבתי צדדי קולא בלגרום לבנו שלא הגיע לחינוך (של שבת) לעשות מלאכה דאורייתא יעויין שם בגדרים וסברות.